

Közös jövőnk
A fenntarthatóság elmélete
és gyakorlata

P
Á
Z
M
Á
N
Y
BTK
1635.
alapítva
KIEMELT
EGYETEM

FELELŐS SZERKESZTŐ:
Nyírkos Tamás

TÁRSZERKESZTŐK:
Markó Lilla
Mészáros Dávid

FELELŐS KIADÓ:
Ostrakon Hallgatói Szervezetért
Közhasznú Egyesület

Kötetünk megjelenéséhez nyújtott
hozzájárulásukért köszönet illeti a Pátria
Nyomda Zrt.-t és a PPKE BTK Hallgatói
Önkormányzatát.

A kiadvány az Ostrakon közösségének
összefogása révén valósulhatott meg.

KÉZIRAT LEZÁRVA:
2017. május 8.

ISBN 978-963-12-8952-7

/Tartalom:

Nyírkos Tamás Bevezetés	4
Baksay Boglárka Globális környezetvédelmi kihívások és nemzetközi válaszok a XXI. században	6
Markó Lilla Mit jelent valójában a fenntartható fejlődés? – A fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés fogalmi keretei	9
Stachó Krisztina Világunk átalakítása: a fenntartható fejlődés 2030-ig szóló ENSZ-programja	12
Vajas Anna „Sem baloldalon, sem jobboldalon, elől!” – Az európai ökológiai pártok tapasztalatai	15
Szabó Bence József A Visegrádi Együttműködés, mint a sikeresebb környezetpolitika kulcsa	18
Mészáros Dávid Fenntartható fejlődés a magyar politikai rendszerben	21
Fekete Balázs Társas dilemmák: a fenntartható fejlődés szociálpszichológiai oldala	24
Jancsó András A Fukuyama-tézis a nemzedékek közötti igazságosság tükrében	28
Kruller Dávid Fejlődés növekedés nélkül	31
Ujvári Ágnes Migráció – a fenntarthatóság elhanyagolt faktora	34
Tóth Balázs Atomenergia: fejlődés vagy hanyatlás?	37
Kopitkó Szilvia Földanya megmentése: a fenntartható fejlődés a Gaia-elmélet tükrében	40
Szabó Mátys Fenntarthatóság a Laudato si’ enciklikában és a Párizsi Klímaegyezményben	43

Nyirkos Tamás
Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar
Politológia Tanszék
egyetemi docens

/ Bevezetés

A fenntartható fejlődés napjaink kétségtől sokat emlegetett, de egyben sokszor vitatott fogalma is. A kötetünkben szereplő tanulmányok, amelyeknek szerzői a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Ostrakon Körének tagjai, arra vállalkoznak, hogy a fenntartható fejlődésnek mind elméleti kereteit, mind gyakorlati megvalósulását a legkülönbözőbb nézőpontokból: az ökológia és a közgazdaságtan, a politikatudomány és a nemzetközi tanulmányok, a filozófia vagy éppen a pszichológia szemszögéből vonják vizsgálat alá.

A kötet élén Baksay Boglárka *Globális környezetvédelmi kihívások és nemzetközi válaszok a XXI. században* című írása általánosságban rendszerezi a környezeti problémákör legfontosabb részterületeit a klímaváltozástól kezdve a levegő-, víz- és talajszennyezésen át a népesedési problémákig és a biodiverzitás csökkenéséig, kitérve az ezekkel kapcsolatos nemzetközi törekvések vázlatos áttekintésére is. Habár az ilyen törekvések immár évtizedek óta használják a „fenntartható fejlődés” kifejezést, ennek pontos jelentése csak a fogalomtörténeti előzmények felől tárható fel. Ahogyan arra Markó Lilla *Mit jelent valójában a fenntartható fejlődés? A fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés fogalmi keretei* című tanulmánya rámutat, mind a fenntarthatóságról, mind a fejlődésről alkotott elképzelések jóval régebbiek, mint azt általában feltételezik, miközben a kettő összekapcsolásával létrejött új fogalom tartalmi meghatározása csupán a közelmúltban kezdődött és ma sem véglegesen lezárt folyamat, hanem – aktuális programok kapcsán – tovább folyik napjainkban is.

A fenntartható fejlődésre vonatkozó nemzetközi programok közül a legaktuálisabb – és egyben legátfontosabb – az Agenda 2030, amely Stachó Krisztina *Világunk átalakítása: a fen-*

tartható fejlődés 2030-ig szóló ENSZ-programja című írásának témája. A program által megfogalmazott fenntartható fejlődési célok (*Sustainable Development Goals, SDG*) ugyanakkor a korábbi millenniumi fejlesztési célok (*Millennium Development Goals, MDG*) folytatását jelentik, és – ahogyan az írás is jelzi – a 17 cél és 169 pont messze nem csupán a környezeti problémák felszámolására irányul, hanem ennél jóval általánosabb társadalmi programot képvisel.

A környezeti, társadalmi, sőt politikai célok összefonódása természetesen már a környezetvédelmi mozgalmak intézményesülésének kezdetei óta megfigyelhető. Vajás Anna *„Sem baloldalon, sem jobboldalon, elől!” Az európai ökológiai pártok tapasztalatai* című tanulmánya azt szemlélteti, hogy az ökológia politikai üggyé válása, a zöld pártok megalakulása és releváns politikai tényezővé válása számos pozitív eredmény mellett több problémát továbbra is nyitva hagy, sőt újakat vet fel, amelyek elsősorban a hagyományos pártpolitika és a civil, mozgalmár attitűdök feszültségében érhetők tetten Európában.

Az európai politikai szintér hozzánk legközelebb eső szerveződése a visegrádi együttműködés, amelynek közös környezetpolitikai törekvései ugyanakkor kevésbé ismertek a nagyközönség előtt. Ahogyan Szabó Bence *A visegrádi együttműködés mint a sikeresebb környezetpolitika kulcsa* című dolgozata rámutat, a V4-országok mutatói számos – bár közel sem minden – esetben jobbakként az Európai Unió átlagnál, ami elsősorban a problémák specifikus kezelésével magyarázható, miközben az együttműködésben további kiaknázatlan lehetőségek rejlenek.

Tovább szűkítve a kört, Mészáros Dávid azt vizsgálja, hogy miként jelenik meg a *Fenntartható fejlődés a magyar politikai rendszerben*, részletesen ismertetve az olyan szervezetek

munkáját, mint a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács vagy a Fenntartható Fejlődés Bizottsága. Az írás külön kitér a szervezetek munkájának egységes hátterét biztosító Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiára, illetve a stratégiai célok megvalósulásának rendszeres értékelési fórumaira is.

A problémafelvetés, a fogalmi keretek tisztázása és a környezetvédelmi szakpolitikák ismertetése után a kötet második fele a fenntarthatóság egyes specifikus problémáinak szaktudományos és filozófiai megközelítéseiből nyújt ízeletet. Fekete Balázs írása *Társas dilemmák: a fenntartható fejlődés szociálpszichológiai oldala* címet viseli, és elsősorban a társadalmi ösztönzés lélektani eszközeit, az intézményes és közösségi együttműködés lehetséges motivációinak kérdését járja körül a hosszú távú stratégiák megvalósítása érdekében.

A pszichológia mellett a filozófiai antropológia kérdései kerülnek előtérbe Jancsó András *A Fukuyama-tézis a nemzedékek közötti igazságosság tükrében* című elemzésében, amely kiemeli, hogy a hosszú távú együttműködés feltétele egy olyan, generációkon átívelő szolidaritás volna, amely nemcsak Fukuyama híres tételének, a „történelem végének” antropológiai előfeltételei alapján problematikus, hanem az olyan morálfilozófiai megközelítések szerint is, mint John Rawls igazságosság-elmélete, vagy az erkölcsi és jogi normák ellentmondásos viszonya.

Bizonyos fókig persze a hagyományos vagy „mainstream” közgazdaságtan és az ökológiai gazdaságfelfogás ellentéte is filozófiai jellegű. Kruller Dávid írásának már a címe – *Fejlődés növekedés nélkül* – is jelzi, hogy a „válság” és a „jólét” mellett a „fejlődés” is olyan szó, amely alapvetően más jelentésszerűségeket is magában foglal, mint a pusztán kvantitatív szempontból definiálta, vagy egyébként, nehezebben operacionalizálható, de legalább ugyanilyen fontos tényezőket is bevon a tárgyalásba.

A pszichológiai, filozófiai, gazdasági és ökológiai tényezők összjátéka még bonyolultabbá válik, ha a fenntarthatóság elemzésébe olyan jelenségeket is bevonunk, mint az Ujvári Ágnes írásának címében említett *Migráció – a fenntarthatóság elhanyagolt faktora*. Ahogyan a tanulmány kifejti, a „környezeti migráció” fogalma maga is vitatott, nem is beszélve a „migráns” és a „menekült” megkülönböztetéséből adódó problémákról, amelyek nem pusztán elméleti feladványt jelentenek, hanem a gyakorlati cselekvésre is közvetlen hatással vannak, például az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa (UNHCR) esetében.

Bárhol vélekedünk is azonban a környezeti válság részben már jelentkező, részben még csak sejtethető tüneteinek diagnózisáról, nem megkerülhető legalább néhány konkrét – ha úgy tetszik, technikai jellegű – kezelési javaslat felvázolása sem. Az utóbbiakkal kapcsolatban a legnagyobb vitát természetesen a nukleáris energia felhasználása gerjeszti, amely Tóth Balázs *Atomenergia: fejlődés vagy hanyatlás?* című tanulmányának tárgya. A hagyományos, a megújuló és a nukleáris energiaforrások összevetéséből ugyanakkor az tűnik ki, hogy jelenlegi formájukban egyikük sem képes a fenntarthatóságot biztosítani; csupán a rendszeres energiatermelésre képes fúziós erőművek jövőbeli megalkotása hozhat tartós megoldást.

Ahogy az eddigiekből is látható, a fenntarthatóság – és különösen a fenntartható fejlődés – sokszorosán vitatott koncepció: elméleti és gyakorlati, társadalmi és politikai, filozófiai és szaktudományos, gazdasági és ökológiai szempontból egyaránt; a legátfontosabb kritikát pedig azok az elképzelések fogalmazták meg, amelyek a hagyományos környezetvédelem szempontjait is vitatva a természetvédelem mélyökológiai, tehát nem emberközpontú megalapozására tesznek kísérletet. Ezek egyik legnagyobb hatású képviselője James Lovelock, Kopitkó Szilvia *Földanya megmentése: a fenntartható fejlődés a Gaia-elmélet tükrében* című írásának főszereplője. Habár az elméletet sokan inkább a misztika, mint a tudomány körébe sorolják, az a felvetése, hogy a fejlődés a szó jelenlegi értelmében igenis fenntarthatatlan, és alapvetően új típusú gondolkodásra van szükség (habár az atomenergia felhasználását maga Lovelock sem zárja ki) mindenképpen további – a „sekély” ökológiához képest mélyebb – megfontolásra érdemes.

A kötet utolsó írása, Szabó Mátyás *Fenntarthatóság a Laudato si' enciklikában és a Párizsi Klímaegyezményben* című tanulmánya maga is olyan mélyebb megfontolásokat kínál, amelyek részben ellentétesek ugyan a mélyökológia filozófiájával, ám egyes pontokon meglepő egyezéseket is mutatnak azzal, függetlenül attól, hogy kimutatható-e tényleges hatás a filozófiai megközelítések, az ENSZ dokumentumai és Ferenc pápa teológiai illetve természetjogi érvelése között. Mindez arra mutat, hogy a közös jövőért érzett aggodalom valóban egyetemes meghatározója napjaink gondolkodásának, ami egyben kapcsolódik az Ostrakon előző kiadványának szellemiségéhez is, amely *A jó kultúrája: Ferenc pápa és a világ kihívásai* címet viselte, és hasonlóképpen a teremtett világ iránti felelősség kifejezésével zárult.

Baksay Boglárka
Nemzetközi Tanulmányok BA

/ Globális környezetvédelmi kihívások és nemzetközi válaszok a XXI. században

Bolygónk történetét a változás folytonossága alakította; a különböző földtörténeti korszakok során változott felszíne és klímája is. Idővel megjelent a Földön az élet, mely az eddig ismert legintelligensebb faj evolúciójához vezetett: megszületett az ember. Gondolkodásra és alkotásra is képes fajunk azonban a saját magával folytatott versenyben, az állandó megújulás és fejlődés céljától vezérelve a földtörténet legkártékonyabb populációjává lett. Napjainkra olyan, számtalan esetben visszafordíthatatlan károk sorát okoztuk, melyek az emberi életet is veszélyeztetik; ennek ténye mára felkeltette az országok, kormányok és nemzetközi szervezetek figyelmét is annyira, hogy megfogalmazódjon a cselekvés igénye.

A környezetvédelmi problémák és károk listája nagyságrendekkel hosszabb és összetettebb, mint azt a legtöbb ember átlátni képes. A fogyasztói társadalmak által felhalmozott, mérhetetlen mennyiségű hulladék, valamint az elpazarolt élelmiszer, használati cikk és nyersanyag eredményezte lég-, víz- és talajszennyezés, erdőirtás ellenpólusán a harmadik világ szegény országainak túlnépesedése és közegészségügyi problémái állnak. Mindkét véglet rányomja a bélyegét bolygónk állapotára, és egyre szűkíti lehetőségeinket egy élhető jövőre nézve. Jelen tanulmány a globális, az egész emberiséget érintő környezetvédelmi kihívások közül a leg súlyosabbakat mutatja be.

A legnagyobb horderejű probléma kétségtelenül a klímaváltozás. A NASA forrásai szerint¹ a klímakutatók 97 százaléka egyetért abban, hogy az elmúlt évszázadban bekövetkezett éghajlatváltozásokat, köztük a globális felmelegedést, emberi tevékenység okozta. Világszerte a jelentősebb tudomá-

nyos szervezetek döntő többsége ezt az álláspontot nyilvános közleményben támogatta. Habár egyes politikai szereplők (köztük az Egyesült Államok januárban hivatalba lépett elnöke, Donald Trump²) még napjainkban is nyíltan tagadják a klímaváltozás létezését, a jelenség bizonyítékai szemmel láthatóak és világszerte érzékelhetők. A globális felmelegedés a sarki jégsapkák és hótakaró olvadásához vezet, ami a tengerek és óceánok vízszintjének emelkedését, valamint a sarkkörök ökoszisztémájának pusztulását eredményezi. A kialakuló extrém légköri jelenségek természeti katasztrófák létrejöttéért felelősek, miközben a földfelszín hőmérsékletének emelkedése az ivóvízkészletek csökkenéséhez, fajok pusztulásához, élelmiszerhiányhoz, ezáltal globális méretű konfliktusokhoz vezet. Mindez nem a távoli jövőben várható, utópisztikus kép; az új évezredben 287 gigatonna jég olvad el évente, ami a tengerek vízszintjét emeli, így szorítja ki a partokon élő lakosságot és pusztítja ezen területek ökoszisztémáját. A valaha mért legmelegebb 10 évből kilencet már a 21. században dokumentáltak, a Föld tengereinek vízszintje pedig az elmúlt száz év során 17,8 centiméterrel nőtt – a felmelegedés tehát mérhető és érzékelhető következményekkel jár³.

A klímaváltozás mellett azonban még számtalan állat- és növényfaj kihalását, közegészségügyi problémákat és egyéb globális méretű jelenségeket is eredményez a legsúlyosabb, közvetlenül ember által okozott kár: a szennyezés. A levegő, vizeink és a talaj minőségének fékezhetetlen romlása nem csak a különböző ökoszisztémákra, de saját életünkre is egyértelmű negatív hatással bír. Napjainkban a Föld lakosságának több, mint 80%-a⁴ a WHO által javasoltnál rosszabb

minőségű levegőt lélegez be; a fosszilis tüzelőanyagok elégetéséből származó szén-dioxid-kibocsátás soha nem látott mértéket öltött, a napjainkban mért értékek négyszeresei az ötven évvel ezelőtt dokumentáltaknak⁵. A globális szennyezésben egyes szereplők különös jelentőséggel bírnak; 2014-ben Kína egyedül annyi üvegházhatású gázt bocsátott ki, mint az Egyesült Államok, India és az EU 28 tagországa együttesen⁶. A fosszilis tüzelőanyagok mellett azonban számtalan egyéb úton is szennyezzük környezetünket: a le nem bomló hulladék több millió négyzetkilométer kiterjedésű telepek, szigetek formájában halmozódik fel vizeinkben és szárazföldön egyaránt, mérgezve ezzel a talajt, ivóvízünket és ételünket. Ezek közül a legnagyobb a csendes-óceáni szemétsziget, melynek mérete jelenleg Magyarország területének tízszerese, és folyamatosan növekszik: az ENSZ Környezetvédelmi Programjának (UNEP) adatai szerint a közeljövőben már a világűrből is látható lesz⁷. Évente körülbelül 8 millió tonna hulladék kerül vizeinkbe⁸, mely 2050-re azt eredményezheti, hogy a Föld óceánjaiban több szemét lesz, mint hal⁹.

A szennyezés mértéke szoros összefüggésben áll nem csak a fejlett országok fogyasztói trendjeivel, de a túlnépesedéssel is. A Föld lakossága az utóbbi ötven évben háromról közel hét és fél milliárd főre nőtt¹⁰, mely populációt bolygónk egyre kevésbé tudja megfelelően ellátni. A harmadik világ államai és egyéb fejlődő országok lakossága az ENSZ adatai¹¹ szerint 2,4%-os növekedést mutat évente, a szervezet 2011-es tanulmánya pedig azt vetíti előre, hogy az elkövetkezendő évtizedekben gyakorlatilag csak ezek az országok lesznek felelősek a bolygó népességének további növekedéséért. 2050-re az emberiség várhatóan eléri a 9,7 milliárdos létszámot¹². A túlnépesedés a fenntartható fejlődés egyik legnagyobb globális kihívása: populációnk további növekedése súlyos közegészségügyi problémákhoz, a limitált élelmiszer- és vízkészletek felett kialakuló konfliktusokhoz vezet. A népesség további növekedése emellett tömeges munkanélküliséget, a létfenntartás költségeinek növekedését és természeti környezetünk pusztulását is okozhatja¹³. A túlnépesedésre egyelőre nem született konkrét, már napjainkban is alkalmazott globális stratégia, de egyes vélemények szerint megoldást jelenthet az oktatás és a fogamzásgátlás biztosítása, a nők helyzetének javítása az elmaradottabb területeken, valamint egy erősebb civil társadalom kiépítése¹⁴. A népességnövekedés direkt kontrollja azonban széles körben vitatott megoldás, az egy milliárd hívót számláló katolikus egyház vezetője, Ferenc pápa is tagadja ennek szükségességét¹⁵. Az említett problémákkal azonban messze nem ér véget

a környezetvédelmi kihívások sora, amellyel a nemzetközi közösségnek szembe kell néznie. Földünk biodiverzitása folyamatosan pusztul, naponta átlagosan kétszáz növény- és állatfaj kihalásával¹⁶; egyre csökken a tiszta ivóvízhez és levegőhöz való hozzáférés lehetősége; oxigént adó erdőterületeinket soha nem látott mértékben pusztítjuk – és a lista még hosszan folytatódik. Habár egy svéd tudós, Svante Arrhenius¹⁷ már a 19. század végén figyelmeztetett az üvegházhatás kialakulásának kockázataira, és megjósolta, hogy a levegő szén-dioxid-tartalmának növekedése megváltoztatja majd a földfelszín hőmérsékletét, a mindannyiunkat érintő környezetvédelmi problémákkal globálisan csak a 20. század második felétől, illetve ma, az új évezredben foglalkozunk igazán. Mérföldkőnek számított a környezetvédelmi problémák felismerésében a nemzetközi politikai kérdésekkel foglalkozó Római Klub támogatásával megjelent *The Limits to Growth* című tanulmány (1972).¹⁸ Az írás öt tényező (népesség, iparosítás, szennyezés, élelmiszertermelés és az erőforrások kimerítése) hatását modellezte a felhasználható erőforrások előállítására képes technológia fejlődéséhez mérve. A felsorolt öt tényező a modell szerint nagyságrendekkel gyorsabb ütemben nő, mint az ellátásukhoz szükséges erőforrások megteremtésének görbéje, azaz a rendszer nem fenntartható. A szerzők 2100 körülre jósolták az összeomlást, katasztrofális következményeket vetítve a bolygó és az emberiség elé. A megosztó tanulmány a hetvenes években világszerte sokkolt az olvasókat, és hozzájárult a kihívások felismeréséhez.

A cselekvés igénye főleg globális, nemzetközi konferenciákon (ICEPR – International Conference on Environmental Pollution and Remedy, Global Sustainability Standards Conference stb.), illetve az ENSZ keretein belül fogalmazódott meg – utóbbi rendszeresen jelentéseket ad ki a közgyűlésein, konferenciáin megszületett döntésekről és irányelvekről. Így történt többek között a 2012-es RIO+20 konferencia alkalmával¹⁹ is, mely egyfelől összefoglalta az azt megelőző legfontosabb globális találkozók (az 1972-es stockholmi konferencia az emberi környezetről és fejlődésről; az 1992-es Föld-csúcs Rio de Janeiróban; valamint a 2000-es johannesburgi csúcstalálkozó a fenntartható fejlődésről) eredményeit és megfogalmazott elveit, másrészt új irányelveket tűzött ki a nemzetközi közösség számára. A RIO+20 után készült jelentésben²⁰ a résztvevő országok képviselői célként jelölték meg többek között a gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi szempontból fenntartható fejlődést, valamint a szegénység elleni küzdelmet. Az ENSZ ezt követően a 2000-2015 közötti időtartamra kitűzött Millenium Development Goals nyolc

pillérét²¹ továbbfejlesztve AGENDA 30²² nevű programjában tizenhét célt fogalmazott meg a fenntartható fejlődés eléréséhez globális szinten, melyek megvalósítását legkésőbb 2030-ra tűzte ki. Ezek között szerepel a tiszta víz biztosítása, a felelősségteljes fogyasztás és termelés, hatékony cselekvés a klímaváltozás ügyében, a vizek és a szárazföldi területek élővilágának védelme, megfizethető és tiszta energiaforrások használata, valamint fenntartható városok és közösségek létrehozása is. Hasonló célkitűzéseket találunk nem csak az ENSZ, de az Európai Unió fenntarthatóságra irányuló programjaiban²³ (többek között: az AGENDA30 uniós alkalmazásában, környezetvédelmi és gazdasági kritériumokban), valamint a civil szektor (The Resource Foundation, Greenpeace, Project AWARE stb.) szervezeteinek tevékenységében is.

Emellett a vállalati szektorban is egyre szélesebb a fenntarthatóság és a társadalmi felelősségvállalás jegyében működő üzleti szereplők köre. Az igény a valós cselekvésre tehát globális szinten megjelent; ez évben sem maradunk a felsorolt kihívásokkal foglalkozó csúcstalálkozók nélkül. 2017 júniusában rendezik meg az Óceán Konferenciát²⁴ (New York), majd júliusban az ENSZ ugyanitt tart nemzetközi politikai fórumot²⁵ a fenntarthatóság kérdéseiről. Emellett azonban egy dolgot érdemes szem előtt tartanunk: nem csak az országok és szervezetek közötti együttműködéssel javíthatunk bolygónk állapotán és küzdhetünk meg a fenntarthatóság kihívásaival, hanem minden emberi cselekedet számít, amelynek célja egy élhetőbb jövő biztosítása.

Markó Lilla
Nemzetközi Tanulmányok MA

/ Mit jelent valójában a fenntartható fejlődés? A fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés fogalmi keretei

A fenntartható fejlődés definíciója 30 évvel ezelőtt, 1987-ben terjedt el széles körben a nemzetközi köztudatban, és vált a globális politika szignifikáns terminusává. De mit is takar pontosan a kifejezés? Milyen történelmi és fogalmi gyökerei vannak? Milyen átalakulásokon ment keresztül, és mit értünk alatta ma, a XXI. században? Úgy tűnik ugyanis, hogy miközben a fenntartható fejlődés a XX. század végének központi fogalmává vált, sok esetben használják anélkül, hogy elgondolkodnának valódi jelentésén.

A *fenntarthatóság* tartalmi problematikája már az ókori Egyiptomban, Mezopotámiában, illetve a hellén és római civilizációban is megjelent. A filozófus Platon, a geográfus Sztrabón vagy a mezőgazdasági szakíró Columella számos olyan környezeti kárról számolt be, amelyek az emberi tevékenységből fakadtak (pl. szikesedés, erdőirtás). Sőt, nem csupán felismerték a bajos helyzetet, de írásaikban megoldási javaslatokkal is szolgáltak arra, hogy mi módon lehetne megőrizni a Föld „örök fiatalágát”.¹ Később, a XVIII. század folyamán egyesek még komolyabban kezdtek foglalkozni a fenntarthatóság kérdéskörével, főleg a hajóépítési láz maradó környezeti pusztításai nyomán. Ennek apropóján több gondolkodó is megfogalmazta, hogy saját generációjuk felelőssége és érdeke a természeti erőforrások megőrzése a jövő nemzedékei számára, mely elgondolás a ma ismert fenntartható fejlődés fogalom tartalmi elemeit hordozta magában. A fenntarthatóság terminusának egyértelmű megjelenése 1713-ra datálható, amikor Hans Carl von Carlovitz *Sylvicultura Oeconomica* című munkájában először használta a meghatározást az erdők erőforrásainak fenntartható felhasználásával kapcsolatban („nachhaltende Nutzung”).²

A következő századok folyamán a fenntarthatóság fogalma több műben is megjelent. A XVIII. század végén Thomas R. Malthus esszéje hívta fel a figyelmet a demográfiai robbanásból és a természeti erőforrások fokozott használatából fakadó veszélyekre.³ Pár évtizeddel később W. Stanley Jevons már arról írt értekezésében, hogy az Egyesült Királyság szénkészletei száz éven belül ki fognak merülni, illetve Németországban Rudolf Clausius arra figyelmeztetett, hogy bizonyos természeti erőforrások nem megújulóak, ezért figyelemmel kell lennünk felhasználásukra.⁴ Alfred Russel Wallace 1898-ban megjelent *A csodálatos század* (*The Wonderful Century*) című művében ugyanazokról a fenntarthatósági témakörökről és gócpontokról írt, melyeket a Brundtland jelentés is megfogalmazott száz évvel később, az 1950-es években pedig K. W. Kapp olyan kérdéseket elemzett, melyek napjainkban már a fenntartható fejlődés mindennapi diskurzusának részei.⁵

A *fejlődés* terminusa mögötti tartalom legalább olyan régre nyúlik vissza, mint az imént említett fenntarthatóság, ám a fejlődésnek folyamatos, egyirányú, pozitív változásként való felfogása csupán a felvilágosodás idején, majd a XIX. században Auguste Comte munkássága nyomán terjedt el. A korban általánosan elfogadott „haladás törvénye” szerint az emberi fejlődés lépésről lépésre halad ugyan, de mivel megállíthatatlan, egyszer elérkezik végpontjába, egyfajta aranykorba.⁶ A XX. század első felében aztán megrendült a hagyományos nézőpont, hiszen a két világháború borzalmai megtörték a haladásba vetett, addig szilárdnak látszó hitet, míg nem az 1950-es és 1960-as évek hatalmas gazdasági fellendülése nyomán ismét az optimista álláspont került

¹ NASA Online: Climate change: How do we know? Elérhető: <http://climate.nasa.gov/evidence>. Utolsó megtekintés: 2017.04.13.

² CNN Politics: Trump denies climate change, but could one day be its victim. Elérhető: <http://edition.cnn.com/2017/04/10/politics/trump-proper-ties-sea-level/>. Utolsó megtekintés: 2017.04.13.

³ NASA: Global Climate Change. Elérhető: <https://climate.nasa.gov/>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

⁴ WHO Global Urban Ambient Air Pollution Database (2016). Elérhető: http://www.who.int/phe/health_topics/outdoorair/databases/cities/en/. Utolsó megtekintés: 2017.04.15.

⁵ The World Bank Database: Environment. Elérhető: <http://data.worldbank.org/topic/environment?end=2013&start=1960>. Utolsó megtekintés: 2017.04.15.

⁶ Carbon Dioxide Information Analysis Center: Fossil-fuel CO2 emissions by nation. Elérhető: <http://cdiac.ornl.gov/trends/emis/top2014.tot>. Utolsó megtekintés: 2017.04.16.

⁷ The Guardian: World's largest ocean cleanup operation one step closer to launch. Elérhető: <https://www.theguardian.com/environment/2015/nov/13/worlds-largest-ocean-cleanup-operation-one-step-closer-to-launch>. Utolsó megtekintés: 2017.04.16.

⁸ National Geographic: Eight million tons of plastic dumped in ocean every year. Elérhető: <http://news.nationalgeographic.com/news/2015/02/150212-ocean-debris-plastic-garbage-patches-science/>. Utolsó megtekintés: 2017.04.16.

⁹ Ellen MacArthur Foundation and McKinsey & Company: The New Plastics Economy: Rethinking the future of plastics (Background to key statistics). Elérhető: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/news/New-Plastics-Economy_Background-to-Key-Statistics_19022016v2.pdf. Utolsó megtekintés: 2017.04.17.

¹⁰ The World Bank Database: Population, total. Elérhető: <http://data.worldbank.org/indicator/SPPOP.TOTL>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

¹¹ Population Reference Bureau: World Population Trends (2012). Elérhető: <http://www.prb.org/publications/Datasheets/2012/world-population-data-sheet/fact-sheet-world-population.aspx>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

¹² UN News Centre: UN projects world population to reach 8.5 billion by 2030, driven by growth in developing countries. Elérhető: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=51526#.WPYwM9KLQ2w>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

¹³ Conserve Energy Future: Overpopulation. Elérhető: <http://www.conserve-energy-future.com/causes-effects-solutions-of-overpopulation.php>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

¹⁴ US News: How many people is too many people? Elérhető: <https://www.usnews.com/opinion/blogs/world-report/2013/09/27/how-the-world-can-get-a-handle-on-population-growth>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

¹⁵ The Guardian: Pope's climate push is 'raving nonsense' without population control, says top US scientist. Elérhető: <https://www.theguardian.com/world/2015/sep/24/popes-climate-stance-is-nonsense-rejects-population-control-says-top-us-scientist>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

¹⁶ The Guardian: Protect nature for world economic security, warns UN biodiversity chief. Elérhető: <https://www.theguardian.com/environment/2010/aug/16/nature-economic-security>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

¹⁷ NASA Earth Observatory: Sante Arrhenius. Elérhető: <https://earthobservatory.nasa.gov/Features/Arrhenius/>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

¹⁸ MEADOWS, Donatella H. – MEADOWS, Dennis L. – RANDERS, Jorgen – BEHRENS, William W. III (1972): The Limits To Growth. New York: Universe Books.

¹⁹ Az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága: RIO+20. Elérhető: <http://www.unesco.hu/termeszettudomany/rio-20>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

²⁰ Report of the United Nations Conference on Sustainable Development (A/CONF.216/16). Rio de Janeiro, Brazília, 2012. Elérhető: <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=111&n=1358&menu=35>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

²¹ UN Millennium Development Goals. Elérhető: <http://www.un.org/millenniumgoals/bkgd.shtml>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

²² UN Sustainable Development Knowledge Platform: Sustainable Development Goals. Elérhető: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdgs>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

²³ European Political Strategy Centre: Sustainability Now! A European Vision for Sustainability. Elérhető: http://ec.europa.eu/epsc/publications/strategic-notes/sustainability-now_en#h-2. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

²⁴ United Nations: The Ocean Conference. Elérhető: <https://oceanconference.un.org/>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

²⁵ UN Sustainable Development Knowledge Platform: The High-Level Political Forum. Elérhető: <https://sustainabledevelopment.un.org/hlpf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

előtérbe. Ugyanakkor a dekolonizációs folyamatok eredményeként megjelent a fejlődés különböző lehetséges modelljeinek problémája is, megkérdőjelezve a nyugati minta univerzalitását.⁷

A fenti rövid áttekintésből látható, hogy mind a fenntarthatóság, mind a fejlődés és haladás fogalmai régi időkre nyúlnak vissza, azonban az 1970-es évekig nem létezett általánosan ismert és elfogadott terminus azokra a tartalmakra, amelyeket ma a fenntartható fejlődés ernaője alá sorolunk. Mivel az 1960-as és 1970-es évekre a folyamatos haladás eszménye mítosszá vált, továbbá nyilvánvaló lett, hogy a tudományos és technológiai fejlődés súlyos, sőt visszafordíthatatlan folyamatokat indított el a természetben, egyre többen igyekeztek felhívni a figyelmet a küszöbön álló lehetséges katasztrófára, mint például Rachel Carson a *Csendes tavasz* (*Silent Spring*) című 1962-es munkájában, vagy Garret Hardin a *Közlegelők tragédiája* (*Tragedy of the Commons*) című 1968-as művében.⁸ Mindemellett filmek, televíziós műsorok, civil szervezetek vagy akár popzenei előadók is foglalkoztak a kérdéssel, a közbeszéd fókuszába helyezve a problémát. Ennek köszönhetően a fejlődés értelmezését illetően új gondolkodásmód alakult ki, aminek következményeképp 1972-ben a gazdasági szakemberekből és természettudósokból álló Római Klub kiadta *A növekedés határai* (*The Limits to Growth*) című jelentést, amely első alkalommal használta a *fenntartható fejlődés* fogalmát modern értelemben.⁹ Szintén fontos mérföldkő volt, hogy az 1972-ben, Stockholmban megrendezett ENSZ konferencia a fenntartható fejlődés témái köré összpontosult, elismerve ezzel a fogalom globális relevanciáját.¹⁰

Az 1980-as évek paradigmaváltást jelentettek a fenntartható fejlődés definíciójával kapcsolatban, hiszen, mivel egyre elterjedtebb és szélesebb körben használt terminussá vált, szükséges lett tisztázása egy hosszú távú, konkrét stratégia kidolgozása érdekében. A koncepció megalkotására létrehozták a Gro Harlem Brundtland vezette ENSZ-bizottságot (Brundtland Commission), amely 1987-ben publikálta jelentését *Közös jövőnk* (*Our Common Future*) címmel. A műben helyet kapott a fenntartható fejlődés fogalmának pontos meghatározása, illetve a fogalomhoz tartozó három alappillér is (gazdaság, környezet, társadalom). A jelentés által meghatározott definíciót ma globális szinten elismerik mint a fenntartható fejlődés meghatározását: „a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket”.¹¹ A fenntarthatósági gondolkodás három alappillérét a később-

biekben több módon is ábrázoltak: a meghatározás a három dimenzió egyensúlyát, míg az egymásba fonódó körökkel történő illusztráció a három tényező egymással való szoros összefonódását hangsúlyozza.¹²

A Brundtland jelentés hatalmas előrelépés volt a fenntartható fejlődés útján. A következő évtizedekben az elfogadott definíciónak és stratégiának megfelelően az államok globális szinten igyekeztek minél többet tenni az ügy érdekében, így 1992-ben Rio de Janeiróban, 1997-ben Kyótóban, 2002-ben Johannesburgban ültek össze és határoztak meg kötelező irányelveket a témával kapcsolatban. Emellett nem elhanyagolható az sem, hogy az ENSZ *Millenniumi Fejlesztési Célok 2000-2015* című dokumentumában több pontban is szerepelt a fenntartható fejlődés problémaköre, illetve az új, 2015-2030-ig tartó program középpontjába egyértelműen az említett témát állították, hiszen az akcióterv már a Fenntartható Fejlesztési Célok (Agenda 30) nevet viseli.¹³ Bár Brundtland definíciója általában elfogadott és széles körben használatos, mégis – főként az új évezredben – rengeteg fogalmi és tartalmi kritika éri. Többen is hangsúlyozták, hogy a terminus széleskörű elfogadottsága épp abból fakad, hogy laza kereteket ad és szerteágazó problémák sokaságát fedi le. Ennek következtében a kormányok, a környezetvédők, illetve a gazdasági és politikai szakemberek mást és mást látnak benne, rendszerint eltérő módon közelítik meg a fogalmat és az abból fakadó problémákat, tehát ezek megoldását is máshogy képzelik el.¹⁴ Így a holisztikus, vonzó és rugalmas, ugyanakkor pontatlan definíció, bár képes rábírní a jelen generációt arra, hogy foglalkozzon a kérdéskörrel, valójában megnehezíti, hogy a fenntartható fejlődés stratégiái esetében közös nevezőre jussunk. Sőt, számtalan tanulmány és értekezés született már, amelyek egyenesen oximoronnak nevezik a fenntartható fejlődés terminusát, hiszen eleve hibát látnak a két fogalom összekapcsolásában.

A fenti áttekintésből látható, hogy bár a fenntarthatóság és fenntartható fejlődés fogalmai az utóbbi 30 évben váltak divatossá és általánosan használttá, már jóval megjelenésük és pontos definiálásuk előtt is születtek olyan elvek és művek, amelyek a fenntartható fejlődés különböző tartalmi elemeit hordozták magukban. Ugyan a fogalom évszázadokra, sőt talán évezredekre nyúlik vissza, az ebből fakadó kihívások kezelése már a jövő generációira hárul, így az elkövetkezendő idők során válik majd el, hogy a fejlődés milyen értelemben lesz fenntartható, vagy fenntartható lesz-e egyáltalán.

¹ PISANI, Jacobus A. D. (2006): Sustainable development – historical roots of the concept; Elérhető: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15693430600688831>. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.

² Uo.

³ Uo. Az eredeti gondolatok Thomas R. Malthus: Essay on the principle of population (1798) című művében olvashatóak.

⁴ Uo. Az eredeti gondolatok William Stanley Jevons: The coal question (1866) című művében olvashatóak.

⁵ Uo.; Az eredeti gondolatok Karl William Kapp: The social costs of of private enterprise (1950) című művében olvashatóak.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ A Sustainable Development Commission hivatalos honlapja. Elérhető: http://www.sd-commission.org.uk/pages/history_sd.html. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.

⁹ STOFLETH, Danny (2017): A short history of sustainable development. Elérhető: <http://rethinkingprosperity.org/a-short-history-of-sustainable-development/>. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.

¹⁰ Uo.

¹¹ Brundtland Report (1987): Our Common Future; pp. 41. Elérhető: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.

¹² ADAMS, W. M. (2006): The Future of Sustainability: Re-thinking Environment and Development in the Twenty-first Century. Elérhető: http://cms-data.iucn.org/downloads/iucn_future_of_sustainability.pdf. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.

¹³ Az ENSZ hivatalos honlapja. Elérhető: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.

¹⁴ ADAMS (2006).

Stachó Krisztina
Nemzetközi Tanulmányok BA

/ Világunk átalakítása: a fenntartható fejlődés 2030-ig szóló ENSZ-programja

2015 szeptemberében New Yorkban az ENSZ alapításának 70. évfordulóján tartott csúcstalálkozón fogadták el a Fenntartható Fejlődési Célok keretrendszerét a világ állam- és kormányfői. A program 2030-ig kívánja elérni a kiegyensúlyozott társadalmi fejlődést, a tartós gazdasági növekedést, és emellett biztosítani környezetünk védelmét a fenntartható fejlődés égisze alatt. A 17 célból és 169 feladattól álló grandiózus keretrendszer váltja fel a 2015-ben lezárult, szintén másfél évtizedet átfogó és legalább ilyen nagyratörő elődjét, a Millenniumi Fejlesztési Programot. A célok és feladatok, valamint a kivitelezés értékeléséhez elengedhetetlen a korábbi hasonló célok és programok vizsgálata, így érdemes az Agenda 2030-at is elődje, a Millenniumi Fejlesztési Program összefüggéseiben vizsgálni.

A Fenntartható Fejlődés Céljainak keretrendszerét (Sustainable Development Goals, SDG) a 2000 és 2015 között futó Millenniumi Fejlesztési Célok (Millennium Development Goals, MDG) programja előzte meg. Az MDG fókuszában néhány – különösen kritikusnak tekintett – társadalmi probléma enyhítése állt.¹ A nyolcpontos, meglehetősen ambiciózus keretrendszer a következőket tűzte ki célul: (1) a mélyszegénység visszaszorítása, (2) az alapfokú oktatás biztosítása, (3) a nemek közötti teljes egyenlőség biztosítása, (4,5) a gyermekhaladóság és a gyermekágyi traumák számának csökkentése, (6) a HIV/AIDS és a malária leküzdése, (7) a környezeti fenntarthatóság biztosítása, (8) a globális partnerség.² A programból számos cél megvalósult, kiemelendő a mélyszegénység leküzdésében tett előrelépés: 1990-ben a fejlődő világ közel fele élt napi 1,25 dollár bevétel alatt, 2015-re már csak 14%.³ A MDG jelentősége vitathatatlan, ám az eredményei főleg Ázsiában

– pontosabban Kínában és Indiában – voltak kitapinthatóak. Afrikában a program már nem volt ilyen sikeresnek mondható. A program utódja, az SDG már ezekre a regionális egyenlenségekre is igyekszik megoldást kínálni.

Az MDG program végéhez érve 2012-ben Rio de Janeiróban újra összegyűltek a világ országainak követői az ENSZ Fenntartható Fejlődés Konferenciáján, más néven a Rio+ 20-on. A konferencia egyik célja egy 2015 utáni, hasonlóan 15 éves, de holisztikusabb és fenntarthatóbb keretrendszer létrehozása volt. Itt állították fel az ENSZ Nyílt Munkacsoportját (Open Working Group, OWG), amelynek feladata egy egyetemes érvényű és a fenntarthatóság szempontját szem előtt tartó program kidolgozása volt. A 2013 januárjától ülésező munkacsoport munkájában Magyarország és Kenya társelnöki posztot töltött be, Körösi Csaba és Macharia Kamau személyében.⁴ Az OWG 2014 júniusában fejezte be munkáját: a végeredmény 17 cél és 169 feladat megfogalmazása lett, amelyek az emberiséget, a bolygót és a jólétet egyaránt szolgálják a béke és partnerség jegyében. A Nyílt Munkacsoport munkájának befejeztével az ENSZ közgyűlése foglalkozott a célok és feladatok vizsgálatával és keretbe foglalásával, illetve a finanszírozás és a felülvizsgálati rendszer kidolgozásával. Cél volt egy olyan felzárkóztatási program kialakítása, amely garantálja, hogy minden – az Agendát aláíró – szereplő kivehesse részét a globális célok megvalósításában, legyen az kormány vagy civil szervezet. A közgyűlés munkáját egyéb kormányközi tárgyalások követték, majd 2015 szeptemberében a New York-i ENSZ csúcstalálkozón egyhangú döntéssel megszavazták az Agenda 2030 programot. A cél- és feladatrendszer „egységes és oszthatatlan, és egyensúlyt teremt a fenntartható fejlődés

gazdasági, társadalmi és környezeti hármasságának között.”⁵ A Fenntartható Fejlődési Célok a következők: (1) a szegénység felszámolása, (2) az éhezés megszüntetése, (3) az egészséges élet és a jólét biztosítása, (4) az oktatás általánosan elérhetővé tétele, (5) a nemek közötti egyenlőség megvalósítása, (6) a tiszta vízhez és az alapvető higiéniahoz való hozzáférés, (7) a megfizethető és tiszta energiához való hozzáférés, (8) fenntartható gazdasági fejlődés és teljes foglalkoztatás, (9) megfelelő infrastruktúra és a fenntartható iparosítás, (10) az egyenlőtlenségek csökkentése, (11) fenntartható települések, (12) fenntartható fogyasztási és termelési rendszerek, (13) fellépés az éghajlatváltozás ellen, (14) az óceánok és tengerek védelme, (15) a szárazföldi ökoszisztémák védelme, (16) békés és befogadó társadalmak megteremtése, hatékony intézmények kiépítése, (17) partnerség a célok elérése érdekében.⁶ Az SDG és az MDG programjainak egyik legfontosabb célja a fejlesztési támogatások koordinálása. A kormányok vagy a nem-kormányzati szervezetek által nyújtott támogatások összefogása kimutathatóbbá és hatékonyabbá teszi ezek működését. Az SDG program ugyanakkor messze túlép a MDG keretein, több, még jelentősebb területtel, célszámmal és támogatással bővítve azokat. Míg az MDG céljai inkább ember-, addig az SDG-éi inkább fenntarthatóság-központúak. Mindkét program univerzális célokat tűz ki, nem csupán a fejlődő országok számára, hanem az eddig főleg anyagi segítséget nyújtó fejlett országok számára is; sőt az új keretrendszer megkülönböztetett felelősséget ró a fejlett államokra például a környezetvédelemben.⁷

A program a már említett „társadalom-gazdaság-környezet” hármasság dimenziójában tűz ki célokat. A legtöbb cél és feladat a méltányos emberi életfeltételek biztosítását állítja középpontba. Az első cél a mélyszegénység teljes felszámolása, amely már magában is óriási célnak számít. Ma a világon a népesség egytizede él mélyszegénységben, ami azt jelenti, hogy napi jövedelme kevesebb, mint 1,25 dollár/fő. Az Agenda 2030 egyik legfőbb célja az ilyen nyomorúságos helyzetben élők segítése. Emellett a program a városi nyomortelepek lakóinak kíván megfelelő és biztonságos lakhatást biztosítani. A célok a szegénységet nem csupán általánosságban kívánják felszámolni: minden állam számára célkitűzés a saját meghatározásuk szerint szegénységben élők arányának felére csökkentése. Az ehhez kapcsolódó három fő feladat a megfelelő szociális védelem, az alapvető gazdasági erőforrásokhoz (elsősorban földhasználatához) való jogok egyenlő biztosítása és a szélsőséges hatásoknak (pénzügyi válságoknak, természeti katasztrófáknak) való kitettség csökkentése, főleg a szegények esetében. További cél, hogy 2030-ra mindenki mentesüljön az

éhség és alultápláltság problémája alól, valamint hozzáférjen tiszta vízhez és megfelelő egészségügyi ellátáshoz.⁸

A program másik sarkalatos célja az egyenlőség biztosítása. Erről az 1970 évekől napjainkig számos program és egyezség-gokmány született, főleg az emberi jogok és a méltányosság vonatkozásában.⁹ Az Agenda ezzel szemben már nem csupán a jogi egyenlőséget tűzte ki céljául, hanem az ember és ember közti tág értelemben vett egyenlőséget szeretné megvalósítani. Ennek számos aspektusa van, például a világ legszegényebb 40%-ának tartós jövőbeli jövedelemnövekedése, ami önálló feladatot jelent. Mindemellett nagy hangsúlyt kap a nemek közötti teljes egyenlőség elérése is. A program több pontjában is elő kívánja mozdítani a nők és lányok érvényesülését, illetve szerepük megerősítését az oktatásban és a közéletben egyaránt. Cél továbbá a nők és lányok ellen elkövetett bármilyen erőszak, illetve az őket ért hátrányos megkülönböztetés felszámolása.

A nemek közötti teljes egyenlőség érvényesül az oktatásban is. A program mindenkinek biztosítani kívánja a teljes életen át tartó tanulás lehetőségét. A Fenntartható Fejlődési Célok valamennyi fiatal számára biztosítani kívánják nemcsak az alap-, hanem már a középfokú oktatást is. Emellett az idősebb korosztály tekintetében az írás, olvasás és számolás elsajátítása a kitűzött feladat.¹⁰

A fenntarthatóság szót ugyan legfőbbképp a fejlődés és a környezetet vonatkozásában használjuk, de a program fontosnak tartja, hogy a társadalmi intézmények is ugyanilyen fenntarthatóak legyenek. A fenntartható társadalmak közös tulajdonságai: az erőszakmentesség, a jogállamiság, a gyermekek védelme vagy a korrupció visszaszorítására irányuló törekvés, valamint a diszkriminációmentes szabályozás betartása.¹¹

A program gazdasági szempontból az elődeihez képest nem szolgál új útmutatással: cél a fenntartható és tartós gazdasági növekedés. Ehhez a termelékenység növelése, az erőforrások felhasználásának hatékony javítása, a fenntartható fogyasztásra és termelésre való fokozatos áttérés, a környezetpusztítás mérsékelése és a teljes foglalkoztatás járulnak hozzá. Cél továbbá egy olyan világkereskedelmi rendszer kiépítése, amely a fenntartható fejlődést szolgálja, és nem érinti hátrányosan a fejlődő országokat.¹²

A huszadik század közepétől kezdve a világ szembesülni kényszerült olyan, az emberi tevékenység által okozott globális környezeti problémákkal, amelyekre az 1970-es évektől kezdve próbált megoldásokat találni. Ilyen problémák a globális éghajlatváltozás, a biológiai sokféleség csökkenése vagy a természeti erőforrások felélése. Az Agenda 2030 program külön célokként foglalkozik a vízkészlet, a biodiverzitás és az

ökológiai rendszerek fenntartásával és az éghajlatváltozással, követve az egyes szakterületeken már korábban elfogadott programok intézkedéseit. A klímaváltozással kapcsolatos célkitűzések például teljesen megegyeznek a 2015-ös Párizsi Megállapodásban foglaltakkal.¹³

A programba foglalt 17 cél és 169 feladat megvalósítása természetesen hatalmas pénzügyi forrásokat emészt fel. Még a Fenntartható Fejlődési Célok elfogadása előtt, 2015 nyarán fogadtak el egy finanszírozási programot Addisz-Abeában, amelynek fő finanszírozói a fejlett államok: az aláírók bruttó nemzeti jövedelmük (GNI) 0,7%-át ajánlották fel a célok megvalósítására és a fejlődő országok támogatására.¹⁴

A program hatékony megvalósításának kulcsa a végrehajtás folyamatos ellenőrzése. Ezért a program elfogadása után egy Magas Szintű Politikai Fórumot (HLPF) állítottak fel, amely felügyeli a program előrehaladását úgy globális, mint regionális és nemzeti szinten. A fórum munkájához elengedhetetlen támpontok az adatrendszerek is: az alapító nyilatkozat külön is kitér ezen rendszerek fontosságára, és kötelezi az államokat az adatrendszerek fejlesztésére.¹⁵

A Fenntartható Fejlődési Célok kétségkívül nagyszabásúak, ám épp ez ad okot a kritikára is. Bíráló tárgyat képezi a célok és feladatok száma: ennyi cél mellett ugyanis nagy a kockázata annak, hogy ezek egyike-másika nem kellő körültekintéssel valósul meg, vagy más célok kivitelezését hátráltathatja. Csúppán egyetlen példát említve: dilemmát okozhat a program 11. céljában szereplő „megfizethető, elérhető és fenntartható közlekedési rendszer” követelményének és a Párizsi Megállapodás globális klímapolitikai és kibocsátás-csökkentési céljainak összehangolása.¹⁶

Mindezzel együtt is elmondható azonban, hogy a Fenntartható Fejlődési Célok keretrendszere olyan univerzális elképzelés, amely egy élhetőbb és fenntarthatóbb jövőt kíván megvalósítani mindenki számára. A program legnagyobb érdeme, hogy összefogja a korábban párhuzamosan egymás mellett futó, nem csak a fenntartható fejlődés érdekében létrehozott programokat. Dicséretes, hogy a világ államainak sikerült egy ilyen ambiciózus és átfogó programot konszenzussal elfogadni, amely a nemzetközi közösség közreműködésével remélhetőleg meg is valósul majd.

¹ FARAGÓ Tibor (2016): "Világunk 2030-ban". Külügyi Szemle, 15. évf. 2. szám. Elérhető: http://real.mtak.hu/38257/1/Vilagunk_2030.pdf. Utolsó megtekintés: 2017.04.21

² Magyar ENSZ Társaság: Millenniumi Fejlesztési Célok. Elérhető: http://www.mensz.hu/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/millenniumi_fejlesztési_celok. Utolsó megtekintés: 2017.04.21

³ United Nations : The Millennium Development Goals Report (2015). Elérhető: [http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf). Utolsó megtekintés: 2017.04.21

⁴ FARAGÓ (2016)

⁵ LEISZEN Márton – BALOGH Réka – SASVÁRI Nóra (2015): A fenntartható fejlődési célok – A tervektől a megvalósításig. Elérhető: http://www.mtvz.hu/dynamic/a2030_hand_mtvz_hatter.pdf. Utolsó megtekintés: 2017.04.21

⁶ A 2030 fenntartható fejlődési keretrendszer – Agenda 2030 (2016). Elérhető: <http://ensz.kormany.hu/a-2030-fenntarthato-fejlodesi-keretrendszer-agenda-2030>. Utolsó megtekintés: 2017.04.21

⁷ LEISZEN – BALOGH – SASVÁRI (2015)

⁸ FARAGÓ (2016)

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ PALMER, Eric (2015): "Introduction: The 2030 Agenda." Journal of Global Ethics, 11:3, 262-269.

¹⁵ LEISZEN – BALOGH – SASVÁRI (2015)

¹⁶ FARAGÓ (2016)

Vajas Anna

Nemzetközi Tanulmányok MA

/ „Sem baloldalon, sem jobboldalon, elől!” Az európai ökológiai pártok tapasztalatai

Az ökológia mint politikai ügy

Az 1960-as évektől kezdve Európán¹ végigsöprő ún. új társadalmi mozgalmak sokféle aspektusból, bár részleteikben eltérő, természetükben mégiscsak valamelyest hasonló panaszokat felróva kérdőjelezték meg az addig egyezményesen elfogadott politikai *establishment*-et. Az összességében megrázó hatású és széles társadalmi rétegek bevonására alkalmas heterogén mozgalmiság² az 1980-as évtized hajnalára politikailag értelmezhető formációkká jegecesedett – némely „eredeti” mozgalmi jellemzőket levetkőzve, másokat megtartva. A fennálló pártstruktúrához való viszonyukat illetően azonban már megalkalulásuk pillanatában felismerhető és belátható volt: ezen szerveződések a politikai spektrumon, az úgymond „bejáratt” hagyományos ideológiai irányzatok által kínált szférába – legalábbis saját önértelmezésük szerint³ – nehezen illeszthetőek.⁴ Az alábbi dolgozat arra vállalkozik, hogy betekintést nyújtson abba a Nyugat-Európában kibontakozó folyamatba, amely során az elmúlt harminc-negyven évben a fentebb említett alternatív társadalmi mozgalmak pártokká szerveződtek és mint ilyenek, időközben már egyes politikai célokat – és ezzel együtt magát a professzionális politikai magatartást – is magukénak elismerni kötelek – vagy épp: kénytelen – entitásokká váltak.⁵

Zöld pártok Európában: Epizódok a nyugat-európai ökológiai pártok történetéből

Az európai zöldpárti szerveződés gyökerei a bipoláris világrend utolsó évtizedeihez nyúlnak vissza. A tény, miszerint az ekkoriban létrehozott formációk ideológiájukat tekintve nehezen „megfoghatók”, mi több, strukturális sajátosságait tekintve sem simulnak bele a hagyományos, számottevő múlttal bíró

pártok adta közegbe, a politikatudomány szakírói és tudósai klasszifikációs dilemmába ütköztek; mivel szükségesnek látszott, időközben felvázolásra került az „amatőr-aktivista” pártok ideáltipikus modellje.⁶ Az új évezred szakirodalmában azonban feltételezi, hogy a zöld pártok születését követően, három-négy évtizedes múltjuk során mégiscsak történt némi elmozdulás a szavazatszerzést szem előtt tartó professzionális pártok irányába.⁷ A továbbiakban két nyugat-európai ország – Németország és Franciaország – ökológiai pártokkal kapcsolatos tapasztalait ismertetjük, feltételezve, hogy ezen tapasztalatokon, ökológiai pártvezetési okokon, motivációkon és jellegzetességeken keresztül láthatóvá válik a térség zöldpárt-szervezési arculata.

Az ökológia és fenntarthatóság politikai ügyként értelmezésében megkerülhetetlenek – noha semmilyen tekintetben nem első⁸ – a német kezdeményezések,⁹ melyek létrejöttében katalizáló tényezőnek bizonyult a NATO „double-track” intézkedése¹⁰ és a Római Klub 1972-es jelentése.¹¹ A nukleáris fegyverkezés elleni állásfoglalásuk arról tanúskodott, hogy a kor tendenciáira adott körültekintő reakció képességének birtokában voltak – ám attól, ami megalakulásuk idején erősüknek bizonyult, a hidegháború végén mintha elfordultak volna, hiszen az 1990-es választásokat megelőző kampányukban szándékoltan figyelmen kívül hagyták a német újraegyesítés kérdését. Az elbukott voksolást követően a párt kétségkívül válaszüthöz érkezett: a professzionális párttá fejlődésében – mintegy „felöltötté válásában” – mérőöldkőnek tekinthető vereség kapcsán szembesültek az újra egységes Németországon belüli politikai siker egyik feltételével, az NSZK és az NDK ökológiai vonulatainak egységesítésével.¹²

Szabó Bence József
Politikatudomány MA

/ A Visegrádi Együttműködés, mint a sikerebb környezetpolitika kulcsa

A környezetvédelmet sajátosságából kifolyólag nem lehet egy adott területre korlátozni, ahogyan a környezet erőforrásainak felelőtlen felélése sem csupán egyes területekre korlátozódik. A természet nem ismer országhatárokat, a bolygó kizsákmányolása nem csak egy-egy országot sújt, hanem a glóbusz egészét. A nyugati világban a környezet-tudatosság mára már alapvető követelmény, elméleti síkon mindenképp, bár egyes országokban – például az Egyesült Államokban – olykor kormányzati szinten is megjelenik az ezzel szembeni szkepticizmus.

A kétpólusú világban az Egyesült Államokban és Európa nyugati felén már az 1960-as években elkezdődött annak tudományos igényű vizsgálata, hogy a természetben tapasztalt, és az emberi életet egyre inkább megnehezítő tendenciákat miként lehet csillapítani vagy akár visszafordítani. A kelet-közép-európai régió ebbe a folyamatba szervesen csak a szuverén kormányok megalakulása után tudott bekapcsolódni, különösen azután, hogy egy olyan nemzetközi intézményrendszer tagjává váltak, ahol a környezetvédelemnek már szervezeti szinten épült ki a struktúrája. Az 1991-ben megalakult Visegrádi Együttműködésnek is létrejött a maga környezetvédelmi politikája saját irányelvek alapján – 2004-től természetesen harmóniában az Európai Unió irányelveivel. Az átmenet egyéb aspektusaihoz hasonlóan a környezetvédelem terén is hasznosnak bizonyult az együttműködés, mivel a hasonló adottságok, illetve a terület integritása itt is fokozni tudta a közös munka által kínált előnyöket. A motiváció, amely életre hívta az együttműködést, a hasonló társadalmi és gazdasági helyzet volt, illetve az a közös cél, hogy együttesen erősebb érdekérvényesítő képességgel tudjanak

integrálódni a nyugati világba, azon belül pedig az Európai Unióba. A természetvédelem területén azonban van még egy faktor, amely tovább könnyíti a régió államainak együttműködését. A posztsovjett államokban a politikai palettán található pártok önmeghatározásában már az 1990-es években is meghatározó szerepet játszott, hogy milyen viszonyban álltak az előző rendszerrel, és ez mind a mai napig jellemző; ez a vetülete a politikának azonban általában nem jelenik meg a környezetpolitika területén, mivel a bal-jobb felosztás nem befolyásolja alapvetően a környezetvédelmet, hanem az utóbbi külön szakpolitikai irányvonalat képvisel. Ennek következtében a mindenkorai kormányok ököpolitikája nem tér el gyökeresen a korábbiakétól, nemzetközi szinten nem törik meg a kooperáció folytonossága. Ez a regionális együttműködés ugyanakkor nem rendelkezik saját intézményrendszerrel, következképpen semmilyen szankcióval nem képes sújtani a tagállamokat. Nemcsak intézmények létrehozása által lehet azonban közös környezetpolitikáról beszélni, hanem többoldalú nemzetközi szerződésekkel is alakíthatók a kormányzati politikák. Dolgozatomban ezek közül elemelem ki a legfontosabbakat, majd kitérek a környezetvédelem helyzetére, összevetve a térséget az európai átlaggal, illetve elemzem a kooperáció főbb motivációit is.

Az első, mérőföldkőnek nevezhető közös lépésre a természetvédelem területén 2002-ben került sor, amikor Visegrádon, majd Esztergomban gyűltek össze a négy állam, Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország környezetvédelmi miniszterei. Céljuk a közös környezetvédelmi stratégia kijelölésén és összehangolásán túl a gazdasági szereplők magasabb fokú bevonása is volt, melynek keretén belül a

jelenlévő üzletembereknek lehetőségük nyílt a környezetvédelmi miniszterekkel való személyes tanácskozásra. Ez utóbbi épp annyira lényegi elemét jelentette a találkozónak, mint a kooperáció, ugyanis a piaci körülmények között több erőforrást lehetett átcsoportosítani a fenntartható fejlődés biztosítására. Tekintve, hogy a négy ország már 10 éve a piacgazdaság keretein belül működött, ésszerű elképzelés volt a hatásfokot növelni a gazdasági és állami szereplők egyeztetése által.²

2013–2014 a magyar elnökség éve volt a Visegrádi Együttműködésben. Ebben az időszakban az elnökség kijelölte azokat a természetvédelmi irányvonalakat, amelyek azóta is érvényben vannak és meghatározzák a V4-ek környezetpolitikáját. Legfőbb témái az élőhelyek biztosítása a vadállatállomány részére; a hulladéktermelés csökkentése és az újrahasznosítás mennyiségi növelése; illetve ennek a területnek a hatékonyabb anyagi gazdálkodása. A környezeti fejlődés területén V4-es együttműködést hirdetett meg a magyar elnökség, amelynek keretében a tagállamok tapasztalatait és sajátosságait vizsgálják, illetve szó esik a 2014–2020-as időszakra vonatkozó többéves pénzügyi keretről is. A Rio+20 program, az ENSZ által megfogalmazott Fenntartható Fejlesztési Célok (Sustainable Development Goals) és a nemzetközi vízgazdálkodási konferenciák jegyében 2013-ban Budapesten Vízügyi Csúcstalálkozót rendeztek a regionális sajátosságokra alapozva.³

A Visegrádi Együttműködés azonban nem áll meg a négy ország kooperációjának határán. Lakosságából és területéből adódóan a csoport regionálisan megkerülhetetlen entitásként működik, ezáltal vezető szerepet játszik, és alternatív utat jelent a többi régióbeli államnak is. Nincs ez másként az ököpolitika területén sem: a horvát környezetvédelmi miniszter megfigyelőként már 2002-ben részt vett a V4-ek találkozáján, 2014-ben pedig Romániával és Bulgáriával kiengesztülve 7 állam képviseletével jött létre az újabb találkozó. A Budapesten rendezett találkozó fő témája az Európai Unió levegőtisztaság-védelmi javaslatcsomagja, a 2020–2030-as időszakra vonatkozó éghajlat- és energiapolitikai keret, valamint a biodiverzitás voltak. A kétnapos találkozón a résztvevők elsősorban arról egyeztettek, hogy miként hajtják végre az EU által meghatározott terveket, ezzel kapcsolatos új indítványok nem születtek.⁴

A környezetvédelemre fordított erőforrások mennyiségét természetesen jelentősen befolyásolja az adott államok gazdasági háttere is. Erre hívja fel a figyelmet a V4-ek közös javaslata, amelyet az Európai Bizottsághoz címeztek a 2009-ben, Koppenhágában tartott Decemberi Klíma Konferenciát

követően. A visegrádi tagországok arra hívták fel a figyelmet, hogy az államok környezetvédelem érdekében tett erőfeszítéseinek tükrözniük kell azok gazdasági hátterét is, továbbá szorgalmazták a határidők meghosszabbítását a klímavédelmi intézkedések végrehajtásában. A következőkben az Eurostat adatai alapján bemutatom, hogyan viszonyul az Európai Unió átlag a V4-es országok átlagához a környezetvédelem terén.⁵

A szovjet blokkból való kiválás után ezek az országok hátrányból indultak az ököpolitika területén, de mára az Európai Unió átlagát több esetben meghaladják. A hulladéktermelés vizsgálatok nem hagyható figyelmen kívül, hogy ez egyrészt összefügg a fogyasztással, amely a gazdasági erejét is jelzi az adott országnak; ugyanakkor az sem mellékes, hogy a megtermelt hulladéknak hány százalékát teszik ki olyan anyagok, amelyek újrahasznosíthatók, mivel ez utóbbi külön indikátort jelent a környezetvédelemben. Az Európai Unió átlaga éves szinten közel 90 millió tonna megtermelt hulladék, míg a visegrádi országok esetében ez a szám 57 millió tonna; ebből Unió átlagban valamivel több, mint 8 millió tonna, a visegrádiak esetében pedig 5,8 millió tonna újrahasznosítható. Ebben az összevetésben tehát a V4-ek százalékarányban jobban teljesítenek.⁶

A kormányzati szempontból való megközelítés mutatója lehet a természetvédelem okán kivetett adók mennyisége, illetve ezek aránya. Ahol a kormányzat környezettudatosabb politikát folytat, ott a gazdasági szereplőket nagyobb részvételre kötelezheti környezetvédelmi törekvésekben. Az 1995-ös és 2005-ös méréseket összevetve azt láthatjuk, hogy a V4-ek országai közel megháromszorozták a környezetvédelmi adót, míg a következő 10 évben, 2005-től 2015-ig nem történt ilyen jelentős emelés a közteherviselésben. Ez szintén azt támasztja alá, hogy a környezetvédelem okán tett törekvések is a felzárkózást szolgálták az Európai Unió normákhöz, a későbbi években azonban már nem fordítottak saját erőforrásaikkal aránytalan átcsoportosítást erre a problémára. Az Unió középértékeihez ezzel együtt is folyamatosan közelítenek: még ha az arányokban történt is visszaesés, az irányvonal megmaradt.⁷

A harmadik tényező, amelyet be szeretnék mutatni, az energiaszektor: azon belül is a megújuló energiaforrások által termelt energia. A fosszilis energiahordozók háttérbeszorításával nagymértékben csökkenthető a környezet szennyezése. Az EU által kijelölt cél az, hogy 2020-ra a tagállamok már 20%-ban megújuló energiaforrások által termelt energiát fogyasszanak – ez az átlag 2014-ben 16% volt. A V4-es átlag egyelőre ez alatt van, viszont jelentősnek nevezhető a szórás

az egyes tagállamok között. Csehország 16,7%-kal átlagon felül teljesít, míg Magyarország kevéssel lemaradva 15,1%-on, Szlovákia 12,9%-on áll, a sort pedig Lengyelország zárja 11,8%-kal.⁸ Az intézményesültség hiánya az energiaszektorban érhető tetten leginkább, elsősorban a közös energiapolitika hiánya miatt. Mivel az önálló energiapolitika már a XX. században is a szuverenitás egyik fokmérője volt, így ennek feladását egy kormány sem szívesen vállalná. Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a kevesebb erőforrás átcsoportosításával járó reformokat a tagországok sikeresen tudták végrehajtani, azonban az energiaszektor nehezebb beleilleszteni egy környezettudatosabb politika keretei közé.

A 1990-es években végbement politikai változások új irányvonalat adtak a kelet-közép-európai térség fejlődésének. A szuverén kormányok a nyugati minták átvétele során a környezetvédelmi alapértékeket is adaptálták, és megkezdődött a felzárkózás a nyugathoz. Az 1991-ben létrejött Visegrádi Együttműködés esélyt adott arra, hogy a közös problémákra együtt találjanak megoldást, és a felzárkózás jelképes évére,

2004-re már nyugatias környezetpolitikát folytattak. Uniói tagállamként is fenntartották kooperációjukat, és a közösen kijelölt irányelvek biztosítják, hogy a négy állam folytathassa környezettudatos politikáját. Jogos kérdésként merül fel azonban, hogy az Európai Unió indítványok végrehajtása mennyivel sikeresebb, ha egy adott régió ad rá választ, mint ha a tagállamok teszik ezt külön-külön. Kérdés az is, hogy a nemzetközileg elfogadott környezetvédelmi szabályozások miként befolyásolják az azokat aláíró nemzeteket, illetve képes-e egy szűkebb nemzetközi fórum összehívása javítani ezek megvalósulásának minőségét. A kulcs ebben az esetben, ahogyan erre bevezetésemben is utaltam, az, hogy a környezeti egységeket nem befolyásolja az országhatárok elhelyezkedése, így a szomszédos országok, habár más hatalom alatt állnak, azonos környezeti kihívásokkal szembesülnek. Ez jellemző az egész kelet-közép-európai régióra is, így a kihívásokra adott válasz is specifikusabb, és ezáltal hatékonyabb lehet.

Mészáros Dávid
Politikatudomány MA

/ Fenntartható fejlődés a magyar politikai rendszerben

„A fenntartható fejlődés egy sokat emlegetett fogalom a hazai közbeszédben is, és így sajnos sokan sokfélt értenek bele. A fogalom a környezetvédelem fejlődésével, érésevel, paradigmaváltásával jelenhetett meg, alig tíz évvel magának a környezetvédelem kifejezés és azzal együtt az első környezetvédelmi törekvések megjelenését követően, 1981-ben. Két évvel később, 1983-ban már az ENSZ kezdett gondolkodni és munkát a Környezet és Fejlődés Világbizottsága által, hogy értékelje a világban zajló folyamatokat, felismerve, hogy az emberi faj fennmaradása és a földi ökoszisztéma sorsa egymástól nem elválasztható. Már ekkorra világossá vált, hogy az ember jelenléte a Földön olyan piciny idő földtörténeti szempontból, hogy nem az a kérdés, fennmarad-e a Föld, mert bizonyosan igen, hanem az, hogy az emberiség fenn tud-e maradni azon környezeti tényezők között, azon társadalmi berendezkedéssel, amit teremtett/teremt magának”¹ – olvashatóak a fenti sorok a Fenntartható fejlődés bizottsága elnökének, Sallai R. Benedeknek köszöntőjében a parlament oldalán.

A bipoláris világrend felbomlását követően Magyarország számos globális kihívással szembesült, melyeknek a mai napig meghatározó elemét képezi a fenntartható fejlődés kérdésköre. Hazánk demokratikus berendezkedésének kialakításában jól látható, hogy ezekre a globális kihívásokra központi szinten is igyekszik reagálni a magyar politika. Az Országgyűlés mellett működő állandó bizottságok feladatai közé tartozik, hogy előmozdítsák az Országgyűlés tárgyalásainak eredményességét, ugyanakkor folyamatosan segítik a törvényalkotó és ellenőrző tevékenységet is, mivel a törvényalkotási eljárásban a részletes vitát nem a plenáris, hanem a bizottsági üléseken folytatják le. A bizottságok továbbá saját kezdeményezésükre foglalkozhatnak olyan kérdésekkel is, amelyeket alapvetőnek tartanak az állami és társadalmi élet valamely területén.

Összességében az állandó bizottságokról elmondható, hogy tevékenységük az Országgyűlés főbb funkcióihoz kapcsolódik, ugyanakkor az egyes állandó bizottságok eltérő súlyú szerepet töltenek be a törvényalkotási munkában való közreműködésben, illetve a kormányzati tevékenység ellenőrzésében.² Az állandó bizottságok feladatainak és hatáskörének ismertetésével szemléltetem, hogy a magyar politikai rendszerben milyen szerepe van annak, ha egy adott területre állandó bizottságot állítanak fel.

Hazánk esetében már az első demokratikus választásokat követően állandó bizottságként hozták létre a Környezetvédelmi bizottságot, amely 2010-ig minden országgyűlési ciklus idején állandó bizottságként működött.³ „A Magyar Köztársaság Országgyűlése 2010-ben, amikor a korábbi környezetvédelmi bizottságot nem hozta újra létre, akkor nem pusztán átnévezte azt, hanem új szemlélettel, kibővített hatáskörrel és gondolkozással hozta létre részben a helyett a Fenntartható fejlődés bizottságát. Ezt a fajta társadalmi és gazdasági kitekintésre lehetőséget teremtő bizottsági struktúrát folytatta a 2014-ben felálló új Országgyűlés is, lehetőséget teremtve arra, hogy a Magyarország Alaptörvénye által megfogalmazott értékek mentén olyan építő, alkotó munka induljon, ami pártpolitika fölött állva, a nemzet egészének érdekeit szem előtt tartó, főként a nemzet következő generációinak szükségleteit elsődlegesen figyelő gondolkodást indít el, javaslatokkal és véleményekkel segítve az Országgyűlés jogalkotó munkáját.”⁴

Az új szemlélet, kibővített hatáskör és gondolkodás keretei között a bizottság a környezet- és természetvédelem ügyei mellett foglalkozik a fenntartható tájhasználat, a természeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodás kérdéskörével, illetve az országban tapasztalható szegénység kérdésével,

¹ ANDANOVA, Liliana (2007): International Trade and Environmental Policy in the Postcommunist World. Elérhető: http://www.princeton.edu/~hmliner/forthcoming%20papers/MilnerAndovaMansfield_InternationalTrade%26EnvironmentalPolicy.pdf. Utolsó megtekintés: 2017.04.13.

² DZUBAY László (2002): Visegrádi Országok környezetvédelmi minisztereinek találkozója. Elérhető: <http://www.mgyosz.hu/gyaripar/2002/julius/visegrad.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.16.

³ Visegrad Group: 2013–2014 Hungarian Presidency. Elérhető: http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/20132014-hungarian#_Environment. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

⁴ Romániai Magyar Demokrata Szövetség: Környezetvédelmi együttműködés a Visegrád Csoport, valamint Románia, Bulgária és Horvátország között. Elérhető: <http://www.rmdsz.ro/sajtoszoba/hir/kornyeztvedelmi-egyuttmukodes-a-visegrad-csoport-valamint-romania-bulgaria-es-horvatorszag-kozott>. Utolsó megtekintés: 2017.04.16.

⁵ Visegrad Group: Sharing Visegrad spirit. Elérhető: <http://www.visegradgroup.eu/other-articles/sharing-visegrad-spirit>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

⁶ Eurostat: Treatment of waste by waste category, hazardousness and waste operations. Elérhető: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_wastrt&lang=en. Utolsó megtekintés: 2017.04.16.

⁷ Eurostat: Environmental tax revenues. Elérhető: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en. Utolsó megtekintés: 2017.04.16.

⁸ Eurostat: Share of energy from renewable sources. Elérhető: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nrg_ind_335a&lang=en. Utolsó megtekintés: 2017.04.16.

mint olyan gazdasági és társadalmi folyamattal, amely veszélyt jelent a társadalmi igazságszágra.⁵ Ugyanakkor fontos megjegyezni, és a bizottság oldalán is olvasható, hogy nem azonos az Országgyűlés mellett működő Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanáccsal, mivel ott egy ágazatokon és szektorokon átívelő tevékenységről beszélhetünk, amely szélesebb körűen, nemzeti szinten gondolkodik a megvalósítandó fenntarthatóság kérdéseiről.

„A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács (NFFT) 2008. október 10-én alakult meg az Országgyűlés kezdeményezésére, annak tanácsadó, érdekegyeztető szerveként. Az NFFT független nemzeti intézmény.”⁶ A Tanácsról szóló határozatot⁷ az Országgyűlés a 2008. május 19-ei ülésnapján fogadta el. A NFFT oldalán és a határozatban is olvasható, hogy mennyire komplex feladatkörrel rendelkezik, és miként segíti Magyar Köztársaság Országgyűlésének munkáját. „Az Országgyűlés a hazai fenntartható fejlődési alapelvek, célkitűzések, átfogó feladatok meghatározásának elősegítése, a vonatkozó tervezési és egyeztetési feladatok koordinálásának támogatása, a nyilvánosság és a társadalmi részvétel erősítése érdekében a fenntartható fejlődés ügyeivel foglalkozó testületet – Fenntartható Fejlődési Tanácsot – hoz létre. A Tanács a fenntartható fejlődéssel foglalkozó stratégia rendszeres megújításában és végrehajtásában közreműködő szervezetek fóruma. A Tanács a fenntartható fejlődés kérdéskörében az Országgyűlés által létrehozott egyeztető, véleményező, javaslattevő testület, mely az Országgyűlés, továbbá saját kezdeményezésére napirendre tűzött kérdéseket vitat meg, s azokra vonatkozóan kialakítja véleményét, s azt javaslat, ajánlás vagy állásfoglalás formájában közzéteszi.”⁸ A Tanács összetételére vonatkozóan fontos megjegyezni, hogy míg a Bizottság munkájában csak országgyűlési képviselők vesznek részt, addig az NFFT esetében jelen vannak az országgyűlés, a kormány és a parlamenti pártok képviselőcsoportjai mellett a Magyar Tudományos Akadémia, a gazdasági kamarák, az egyházak, a szakszervezetek, a munkaadói szervezetek, az önkormányzati szövetségek, az MTESZ, a Magyar Rektori Konferencia, a nemzeti és etnikai kisebbségek és a különböző civil szervezetek delegáltjai is.⁹ Nemzetközi szinten a Tanács 2009 óta tagja a globális és az európai fenntarthatósági együttműködésnek, illetve a tagállamok közötti együttműködések serkentésének céljából közreműködik különböző rangos nemzetközi szervezetek (EEAC, ESDN) tevékenységében. Természetesen ezekből a kapcsolatokból számos tapasztalatok alapuló forrásra tehet szert, illetve a hazánkban elért eredményeket tudja ismertetni és népszerűsíteni. Felhozható továbbá az Alaptörvényben foglalt kötelezettségünk teljesítése melletti érvként is, hogy az egyre

szélesebb körű nemzetközi kapcsolatrendszer révén a fenntartható fejlődés érdekében segíti annak megvalósulását.¹⁰ Tanulmányom elsődleges célja, hogy a fenntartható fejlődés kérdéskörének a magyar politikai rendszerben intézményesült megközelítést ismertessem, ezért a továbbiakban a Tanács feladatainál korábban már említett *fenntartható fejlődéssel foglalkozó stratégiát* és annak első előrehaladási jelentését mutatom be.

„2010 és 2012 között széles körű szakmai és társadalmi egyeztetés után elkészült a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia (NFFS), amit a Parlament 2013 márciusában országgyűlési határozattal fogadott el. Az NFFT két évente Előrehaladási Jelentésben számol be a társadalomnak és az Országgyűlésnek a Keretstratégia végrehajtásáról.”¹¹ A stratégia¹² elején Magyarország Alaptörvényéből található egy részlet, amely az ember alkotta értékeink megővására és a természeti erőforrásaink gondos használatára hívja fel a figyelmet, ezt követően az országgyűlési határozat¹³ olvasható. A dokumentum a 2012–2024 közötti időszakot öleli fel, amelyre vonatkozóan helyzetértékelésként bemutatja nemzeti erőforrásaink állapotát, majd ismerteti a fenntartható fejlődés követésében meghatározó szerepet játszó intézményrendszereket és egyes irányvonalakat. A stratégiában foglalt alapelveket folyamatosan szem előtt kell tartani a jogalkotásban és a szakpolitikai irányok és programok kialakításában. A határozat rendelkezik arról, hogy négy évente vizsgálják felül a Keretstratégiát, illetve két évente a stratégia megvalósítását szolgáló kormányzati intézkedésekről összefoglaló tájékoztatást kell készíteni.

Az első előrehaladási jelentés¹⁴ vizsgálati időszaka a Keretstratégia 2013. márciusi elfogadásától 2014. december 31-ig tart. A dokumentum a stratégia által meghatározott négy nagy nemzeti erőforrás (emberi, társadalmi, természeti, gazdasági) állapotát ismerteti 16 kulcsindikátor tükrében. Továbbá az eredmények összefoglalója szerint nemzeti erőforrásaink egyike sincs jó vagy átlagosnál (az EU-átlagnál) jobb állapotban, amit az elmúlt évtizedek politikájának örökségére vezet vissza. Ugyanakkor 2013–2014-ben pozitív elmozdulások figyelhetők meg az emberi, társadalmi és gazdasági erőforrások területén. Sajnos továbbra is kihívás Magyarország számára a természeti erőforrások szempontjából a már korábban is tapasztalható negatív tendenciák fennállása. Az előrehaladási jelentés többször hangsúlyozza, hogy a Keretstratégia számos hosszú távon megvalósítandó elképzelést tartalmaz, így az elfogadása óta eltelt másfél év vizsgálati távlatából komolyabb összefüggéseket nehéz feltárni. Az elsődleges célja a jelentésnek, hogy a Keretstratégia által meghatározott értékrend

alapján megmutassa, milyen helyzetkép adható Magyarországról 2015-ben.¹⁵ Jelenleg a Keretstratégia értékeléséről ez az egyetlen elkészült jelentés. A 2015–2016 közötti időszokról szóló jelentés megfogalmazása, azt követően pedig az első felülvizsgálat az elkövetkező időszak feladata lesz.

A magyar politikai rendszeren belüli együttműködést támogatja alá, hogy a Fenntartható Fejlődés Bizottsága számára is irányadó a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia, valamint nagyban támaszkodik a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács munkájára is.¹⁶ Mindennek gyakorlati megvalósulását igazolja, hogy a második előrehaladási jelentés kapcsán már több helyen fórumokat szerveznek,¹⁷ illetve

2017 februárjában került megrendezésre a „Fenntartható fejlődési célok megvalósítása Magyarországon” címet viselő konferencia,¹⁸ amelynek az ENSZ által másfél évvel korábban elfogadott Agenda 2030 volt a központi témája. A mintegy 400 fős konferencián az új fenntartható fejlődési keretrendszer nemzetközi, nemzeti és regionális szintű céljainak és feladatainak megvalósítása mellett szó volt a Keretstratégia első előrehaladási jelentéséről. A kormányzat, a társadalmi szereplők és az országgyűlési pártok képviselőinek bevonásával zajló megbeszélésen a fenntartható fejlődés magyarországi kérdéskörének számos átfogó megközelítése és célja fogalmazódott meg.

⁵ Fenntartható fejlődés bizottsága – Elnöki köszöntő. Elérhető: <http://www.parlament.hu/web/fenntarthato-fejlodes-bizottsaga>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

⁶ Országgyűlés – Bizottságok – Bevezetés – Az állandó bizottságok. Elérhető: <http://www.parlament.hu/bevezetes3>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

⁷ Az alábbi linken tekinthető meg az egyes kormányzati ciklusok ideje alatt létrehozott bizottságok listája: Országgyűlés – Bizottságok – Bizottságok ciklusonkénti adatai. Elérhető: <http://www.parlament.hu/bizottsagok-elozo-ciklusbeli-adatai>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

⁸ Fenntartható fejlődés bizottsága – Elnöki köszöntő. Elérhető: <http://www.parlament.hu/web/fenntarthato-fejlodes-bizottsaga>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

⁹ Uo.

¹⁰ Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács. Elérhető: <http://www.nfft.hu/nemzeti-fenntarthato-fejlodes-tanacs>. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

¹¹ 57/2008. (V. 22.) OGY határozat a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács közjogi jogállásáról, jogköréről, összetételéről és feladatairól, valamint működési kereteiről. Elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=a08h0057>. OGY. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

¹² Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács. Elérhető: <http://www.nfft.hu/nemzeti-fenntarthato-fejlodes-tanacs>. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

¹³ Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács tagja. Elérhető: <http://www.nfft.hu/tagok>. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

¹⁴ Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács. Elérhető: <http://www.nfft.hu/nemzeti-fenntarthato-fejlodes-tanacs>. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

¹⁵ Uo.

¹⁶ BARTUS Gábor, szerk.: Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia 2013. Budapest: Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács. Elérhető: <http://www.nfft.hu/documents/1238941/1240162/Nemzeti+Fenntarthato%20Keretstrategia%202013-2014.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.21.

¹⁷ 18/2013. (III. 28.) OGY határozata a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiáról. Elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=a13h0018>. OGY. Utolsó megtekintés: 2017.04.21.

¹⁸ Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács: Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia első előrehaladási jelentése 2013–2014. Elérhető: <http://www.parlament.hu/irom40/12092/12092.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.23.

¹⁹ Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács: Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia első előrehaladási jelentése 2013–2014. Elérhető: <http://www.parlament.hu/irom40/12092/12092.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.23.

²⁰ Fenntartható fejlődés bizottsága – Elnöki köszöntő. Elérhető: <http://www.parlament.hu/web/fenntarthato-fejlodes-bizottsaga>. Utolsó megtekintés: 2017.04.18.

²¹ Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács: Párbeszéd a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia készülő Második Jelentéséről. Elérhető: http://www.nfft.hu/hirek/-/asset_publisher/W12caRRGPYU/content/parbeszed-a-nemzeti-fenntarthato-fejlodesi-keretstrategia-keszulo-masodik-elorehaladasi-jelenteserol?redirect=%2Fhirek&inheritRedirect=true. Utolsó megtekintés: 2017.04.25.

²² Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács: Fenntartható Fejlődési Célok megvalósítása Magyarországon. Elérhető: http://www.nfft.hu/hirek/-/asset_publisher/W12caRRGPYU/content/fenntarthato-fejlodesi-celok-megvalositasi-magyarorszagon?redirect=%2Fhirek&inheritRedirect=true. Utolsó megtekintés: 2017.04.25.

Fekete Balázs
Pszichológia MA

/ Társas dilemmák: a fenntartható fejlődés szociálpszichológiai oldala

A fenntartható fejlődés olyan fejlődési folyamat, amely „kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy csökkentené a jövő generációk képességét, hogy kielégítsék a saját szükségleteiket.”¹ Az ENSZ Brundtland-jelentésének definíciója elsősorban az inter-generációs szolidaritásra hívja fel a figyelmet, azonban az intra-generációs szolidaritás, azaz a különböző térségek közötti egyenlőtlenségek enyhítésére való törekvés legalább ilyen fontos összetevője a jelenségnek.² Ahhoz, hogy a gazdasági, a társadalmi és a környezetvédelmi fenntarthatóság egymással összefüggő céljai megvalósulhassanak, közösségi és egyéni szinten egyaránt felelős, az önérdekeken túlmutató döntésekre van szükség. Jelen dolgozat célja a fenntarthatósággal kapcsolatos társadalmi és egyéni döntéshelyzetek szociálpszichológiai oldalának bemutatása a társas dilemmák elméleti és empirikus irodalmának ismertetésén keresztül.

A társas dilemmák olyan döntéshelyzetek, melyek során rövidtávon az egyének önérdekű döntés esetén ugyan több haszonra tehetnek szert, viszont amennyiben a csoport minden tagja hasonlóan jár el, hosszútávon az egész csoport, illetve a tagok külön-külön is rosszabbul járnak, mint ha együttműködtek volna. Hankiss Elemér olyan konfliktushelyzetként definiálja az általa társadalmi dilemmának nevezett jelenséget, melyben a szemben álló felek egyenként és együttesen is rosszabbul járnak az önérdekük optimális érvényesítésével, mint az érdekeik egyeztetésével és kooperáló stratégiák alkalmazásával járhattak volna. A társadalmi csapdák helytelen megoldásai Hankiss szerint hibás, a közösség ellenőrzése alól kicsúszott automatizmusokhoz, úgynevezett társadalmi csapdákhoz vezethetnek, melyek a döntéshozók

eredeti szándékával ellentétben megnehezítik, vagy akár el is lehetetlenítik a csoport tagjai számára a kívánt javak megszerzését.³

A társas dilemmákat leggyakrabban az úgynevezett „fogolydilemmával” illusztrálják. A szituációban két, bankrablással vádolt személy számára a vizsgálóbíró a büntett bevallásától teszi függővé a letöltendő büntetés mértékét.⁴ Amennyiben a felek egy olyan zero összegű játszmaként értelmezik a feladatot, ahol az egyik fél csak a másik kárára nyerhet és a legrosszabb opció elkerülésére törekednek, akkor valának, így a legrosszabb esetben is 5 év büntetést kapnak a potenciális 10 helyett. Ezzel ellentétben, ha együttműködő stratégiát alkalmaznak, akkor 1-1 év letöltendő büntetéssel minimalizálhatják veszteségüket, így ketten együtt 8 év szabadságot nyerhetnek. A kooperációnak a hagyományos játékelmélet szerint két, a mindennapi életben gyakran nem teljesülő feltétele van: egyrészt, hogy mindkét fél megbízzon a másikban, másrészt, hogy mindketten tudják, hogy a másik megbízik bennük.

A másik gyakran idézett példa a Garrett Hardin által leírt „közlegetők tragédiája”. Az emberiség minden fontos erőforrását szimbolizáló legelőn optimális állapotban 10 ember legeltet 1-1 tehenet. Azonban amint az első dezertőr a haszon maximalizálás reményében még egy tehenet küld be a véges tápanyaggal rendelkező legelőre, majd egyre többen követik példáját, egy olyan láncreakció indulhat el, mely hosszútávon a legelő pusztulásához, vagyis a közös erőforrás kimerüléséhez vezet.⁵

A társas dilemmák racionális megközelítése szerint az emberek jól megfontolt döntéseket hoznak, és a legnagyobb ha-

szonnal/ legkisebb veszteséggel járó opció mellett döntenek. Ezzel szemben March (1994) egy jóval komplexebb, a szituatív és individuális változókat egyaránt figyelembe vevő elméletet javasol. Véleménye szerint a döntéseket három tényező interakciója alakítja ki: a szituáció felismerése és értelmezése, a döntést hozó egyén identitása, és ezeknek megfelelő viselkedési forgatókönyvek kiválasztása és alkalmazása.⁶

A továbbiakban a társas dilemmák kísérleti irodalmát mutatom be Kopelman kilenc faktoros modellje alapján, amely a fentebb ismertetett March-féle többdimenziós elméleti megközelítést követve rendszerezi a társas dilemmákat meghatározó kilenc legfontosabb független változót, illetve az ezekkel kapcsolatos empirikus eredményeket.⁷

A társas dilemmákat vizsgáló szociálpszichológiai kísérletekben laboratóriumi körülmények között próbálják modellezni a társas dilemmák valamely típusát, és azt vizsgálják, hogy a kompetitív és a kooperatív válaszok arányát hogyan befolyásolják a különböző tényezők. A fogolydilemma mellett a közös erőforrások elosztásával (common sources dilemma) és a közös terhek felosztásával (public goods dilemma) kapcsolatos dilemmák különböző változatait alkalmazzák leggyakrabban a kutatók.⁸

Mivel March elmélete szerint a szituációs tényezők és az identitás interakciója határozza meg a döntések kimenetelét, Kopelman kilenc dimenziós modellje is tartalmaz individuális (társas értékek, nem) és szituatív (nyereség, bizonytalanság, hatalom és státusz, csoport méret, kommunikáció, attribúciós magyarázatok és értelmezési keretek) változókat egyaránt. A következőkben ennek a kilenc összetevőnek a hatását vizsgáló empirikus eredményeket mutatom be röviden Weber, Kopelman és Messick 2004-es tanulmánya alapján.

A *társas motivációk* változóját gyakran nevezik szociális értéknek vagy érték orientációnak is, és az emberek a társas dilemmákkal kapcsolatos viszonylag stabil diszpozícióit, preferenciáit értik alatta. Legtöbbször négy főbb társas motívumot szoktak megkülönböztetni és mérni: az individualizmust (a saját haszon maximalizálásának elődleges motivációja), a kompetitív motivációt (a többiekhez viszonyított saját haszon relatív maximalizálásának motivációja), a kooperatív motivációt (a csoport közös előnyeinek maximalizálásának motivációja), illetve az altruizmust (mások előnyeinek maximalizálásának motivációja). Az individuális, kompetitív hajlamú embereket „proszelf”, vagy önérdekvezérelt személyiségeknek, a kooperatív motivációjú altruista embereket pedig „proszociális” személyiségeknek nevezi a szakirodalom. A proszociális emberek értelemszerűen együttműködőbbek a társas dilemmákban a proszelf társaiknál (pl. proszelf embe-

rek a „közös erőforrás dilemma” szituációkban jóval nagyobb részt vesznek ki maguknak a közösből, mint a proszociális emberek). Ezt a különbséget demonstrálja a „hatalom vs. moralitás effektus” („might versus moral effect”) is. Liebrand és munkatársai (1986) kutatása szerint a proszociális emberek hajlamosabbak morális terminusokban értékelni mások cselekedeteit (jó-rossz, helyes-helytelen), a racionális cselekedeteket a kollektív perspektívából közelítik meg, és a kooperatív viselkedést a magasabb intelligencia jegyeként értékelik. Ezzel szemben a proszelf emberek inkább a cselekedetek eredményessége, hatékonysága alapján hoznak ítéleteket, a racionális viselkedést egocentrikus perspektívából közelítik meg és a kooperatív viselkedést az alacsonyabb intelligencia jegyeként értékelik.

A potenciális nyereségnek („payoff structure”), mint döntési dilemmát befolyásoló szituatív tényezőnek a vizsgálata hosszú történelemre tekint vissza. Nem meglepő módon az együttműködésre ösztönző materiális jutalmak/büntetések növelésével a kooperatív válaszok száma, míg a versengésre ösztönző jutalmak növelésével a kompetitív válaszok száma emelkedik. A társas elismerés és a hozzá hasonló nonmateriális ösztönzők is befolyásolhatják a dilemmák során hozott döntéseket. Gächter és Fehr (1999) eredményei szerint az emberek többet adakoztak olyan kísérleti szituációban, ahol úgy tudták, hogy cselekedetük a többi kísérleti személy tudomására fog jutni, és a kísérlet után is fognak találkozni a többi résztvevővel. A közteherviselésből való részesedésvállalást a szituáció jellege is befolyásolja. Például a gazdasági jellegű köztulajdonokhoz való adakozás (pl. befektetési alap) a szituáció gazdasági, versenyként való értelmezését valószínűsíti, így több kompetitív válasszal, azaz kevesebb adakozással jár. Ezzel ellentétben a nem gazdasági jellegű közös javak (pl. egy közös rendezvény) együttműködőbb viselkedést és több adományt eredményeznek.

A közös források méretével, illetve azok regenerálódásának ütemével kapcsolatos bizonytalanság csökkenti az együttműködő válaszok arányát. Az emberek általában optimista becslést adnak a közjavak mennyiségét illetően, ezért bizonytalanság esetén többet fogyasztanak a közös forrásból, és hasonló viselkedést várnak a többi résztvevőtől is. A bizonytalanság hatását azonban moderálják a személyiség tényezők. Roch és Samuelson (1997) kutatásukban azt találták, hogy míg a proszociális emberek bizonytalanság hatására konstans mennyiséget vettek ki a közösből, addig a proszelf emberek jelentősen növelték a fogyasztásukat.

A hatalom és státusz tényezőjéhez a vezető, a vezetés típusa és a csoporton belüli hatalmi aszimmetriák tartoznak. A társas

dilemmák kutatásának kezdete óta a dilemmák egyik lehetséges megoldásként tartják számon egy vezető kiválasztását a csoport tagjai közül. Az emberek annál inkább hajlamosak vezetőt választani, minél inkább fogytán vannak a közös erőforrások, és minél nehezebb feladat a közös erőforrások megszerzése és elosztása. A vezetők legitimitása, különösen, ha nagy a csoporttal való azonosulás mértéke, jelentős hatással van a tagok döntéseire. A legitimnek tartott (pl. a tagok által megválasztott) vezetők az együttműködő, az illegitimnek tartott (önkényesen, vagy felülről kinevezett) vezetők pedig a versengő válaszokat facilitálják. A csoporton belüli hatalmi aszimmetriákat szimuláló kísérletek eredményei szerint az ilyen szituációk kompetitívebb magatartást váltanak ki a tagokból, ami értelemszerűen kevésbé hatékony forráselosztáshoz vezet. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy a tagok hajlamosabbak a társas dilemmákat versengő szituációként kezelni, és a saját pozíció miatti bizonytalanság miatt kevésbé tudnak a közös célokra koncentrálni.

Az egyik legrégebbi paradigma, hogy a társas dilemmákban kisebb csoportok jobb az együttműködő magatartás kialakításában és fenntartásában. A „kis csoport effektus” („small group effect”) a személyes kapcsolatok könnyebb kialakításából fakadó mélyebb bizalommal, a tagok egyszerűbb felelősségre vonhatóságával, illetve a tagok magasabb én-hatékonyság érzésével magyarázható. Kerr (1989) szerint a „hatékonyság illúziója” annak köszönhető, hogy minél kisebb a csoport, a tagok annál inkább úgy érzik, hogy a saját teljesítményük/döntésük jelentős befolyással bír a társas dilemma kimenetét illetően, ez pedig az általuk kifejtett hatás tényleges mértékétől függetlenül nagyobb együttműködésre serkenti őket.

A résztvevők közötti folyamatos kommunikáció jelentősége a társas dilemmákban szintén nem új keletű megállapítás, már Hankiss is a megfelelő információáramlás fontosságát emelte ki a társadalmi csapdák megoldásának legfontosabb előfeltételéül.⁹ Érdekes, hogy a résztvevők közötti kommunikáció a társas normák aktivizálásán keresztül még akkor is növelte az együttműködő válaszok arányát, ha a kísérleti személyek döntései anonim módon születtek. A társas motívációk azonban itt is moderáló hatással bírnak, a proszociális emberek anonim válaszadás esetén ugyanúgy kooperatív válaszokat adtak, ellenben a proszelf vizsgálati személyek az anonimitást inkább az egyéni haszon növelésére való lehetőségként értelmezték, és körökben növekedett a versengő válaszok aránya.¹⁰

Az ok-okozati, vagy attribucionális magyarázatok (causes) és a szituációk értelmezési keretei (frames) az emberek társas

normáira, értékeire és asszociációira hatva automatikus, heurisztikus feldolgozást váltanak ki, ezért rendkívül hatékony eszközök a társas dilemmák kimenetének manipulálásában. Az „igazságos kiválasztás mechanizmusa” szerint például azok a vizsgálati személyek, akik úgy tudták, hogy valamilyen igazságosnak tűnő elv alapján választották ki őket (pl. pénzfeldobás, teszt eredmény), szignifikánsan több egységet vettek ki a közösből, mint akik azt hitték, hogy random módon kerültek kiválasztásra.¹¹

A „frames”-ek, azaz a szituációk „értelmezési keretei” iránti érdeklődés Kahneman és Tversky „Prospect Theory” (1979) című munkájához köthető. Az elmélet szerint ugyanolyan referenciapont mellett máshogy viselkednek az emberek, ha ugyanazt a szituációt nyereségként vagy veszteségként (gain or loss) írják le nekik. Például ha vizsgálati személyek egy kísérleti szituációban ugyanakkora ösztöndíjat kapnak, nagyobb arányban fognak ebből az összegből bizonyos közös célokra adakozni, ha úgy tudják, hogy a többi személy is ekkora vagy ennél kisebb összeget kapott, mint ha azt mondják nekik, hogy a többi személy ennél magasabb ösztöndíjban részesült. A nyereségként értelmezhető szituációk (pozitív „frames”) tehát a kooperatív, a veszteségként értelmezhető szituációk (negatív „frames”) pedig a kompetitív válaszokat erősítik.¹² A különböző kísérleti helyzetekben használt metaforák is befolyásolják a döntéseket. Amennyiben egy foglyidilemma típusú feladatot egy társas szituációt vizsgáló kutatóként írnak le, a vizsgálati személyek szignifikánsan együttműködőbb válaszokat adnak, mint ha ugyanazt a feladatot egy üzleti szituációt szimuláló kísérletként tálnak. A szituációk indirekt módon is befolyásolhatják az értelmezési kereteket. Tenbrunsel és Messick (1999) egy kis üzem vezetését szimuláló kísérletében a vizsgálati személyeknek a cég káros anyag kibocsátását kellett mérsékelniük. Alaphelyzetben a téma az etikai értelmezési keretet aktivizálta, ami többségében együttműködő megoldásokhoz vezetett. Ezzel ellentétben a különböző mértékű gazdasági szankciók kísérletbe való bevezetése az üzleti/gazdasági értelmezési keretet aktivizálta a résztvevőknél, akik így szignifikánsan több kompetitív megoldást alkalmaztak. A szankciók csak abban az esetben váltották ki a kívánt hatásukat, amennyiben a befizetendő büntetés mértéke és a várható ellenőrzések gyakorisága egyaránt kellően magasak voltak, így üzletileg sem érte meg vállalni a szabályok be nem tartásának kockázatát.¹³ Ez a kísérlet jól szemlélteti a társas dilemmák összetettségét, hiszen az attribucionális magyarázatok és a szituációk értelmezési kereteinek manipulálása egyrészt hatékony eszköz lehet a döntéshozók kezében a környezettudatos magatartás

elősegítésében, ugyanakkor hibás alkalmazásuk az eredeti céllal ellentétes eredményhez is vezethet.

A fenntarthatóságnak mint össztársadalmi célkitűzésnek az eredményessége alapvetően emberi döntések sokaságának függvénye. Ezek a döntések, akár a legmagasabb nemzetközi politikai szinten, akár a leghétköznapi egyéni szituációban születnek, alapvetően az együttműködés és a versengés, a közérdek és az önérdék, illetve a társadalmi felelősség és felelőtlenség közötti választásról szólnak. Jelen dolgozat azokat az individuális és szituációs tényezőket kívánta ismertetni, amelyek meghatározzák ezeket a társas dilemmákban hozott emberi döntéseket, ezáltal hozzájárulva a fenntarthatóság komplex jelenségének alaposabb megértéséhez.

A teljesség igénye nélkül bemutatott kísérleti eredmények reményeim szerint jól illusztrálták a pszichológiai változók relevanciáját, természetesen nem megkérdőjelezve a gazdasági, környezetvédelmi és társadalmi tényezők szerepét sem. Konklúzióként megállapíthatjuk, hogy a fenntarthatóság távlati céljának eléréséhez olyan hosszú távú stratégiák kialakítására van szükség a nemzetközi szervezetek, kormányzatok és helyi közösségek vezetőinek részéről, amelyek a társas dilemmák szociálpszichológiai mechanizmusait is figyelembe véve képesek a társadalom tagjait a leghatékonyabb módon motiválni a közösség érdekében való együttműködésre.

¹ World Commission on Environment and Development (1987): Our Common Future. Oxford: Oxford University Press, 27.

² FLEISCHER Tamás (2014): A fenntarthatóság fogalmáról. In Knoll Imre - Lakatos Péter, szerk.: Köszölgalat és fenntarthatóság. Budapest: Nemzeti Köszölgalati Egyetem, 9-24.

³ HANKISS Elemér (1983): Társadalmi csapdák: diagnózisok. Budapest: Magvető Kiadó, 11-12.

⁴ A foglyidilemma négy opciója: (a) „Ha te bevallod a bankrablást, társad viszont tagad, akkor téged szabadon bocsátalak, őrá pedig 10 év börtönbüntetést szabok ki”; (b) „ha ő tesz vallomást, és te tagadsz, akkor őt fogom szabadon bocsátani, és így te kapsz majd 10 évet”; (c) „ha mindketten vallomást tesztek, akkor 5-5 évet kaptok”; (d) „ha egyikőtök sem vall, akkor a bankrablást megúsztatok, de azért 1-1 évet rátok szók valamilyen más kisebb bűnügy miatt.”

⁵ HANKISS (1983), 12-31.

⁶ MARCH, J. (1994): A Primer on Decision-Making: How Decisions Happen. New York: Free Press.

⁷ WEBER, J. M. – KOPELMAN, S. – MESSICK, D. M. (2004): „A Conceptual Review of Decision-Making in Social Dilemmas: Applying a Logic of Appropriateness.” Personality and Social Psychology Review, 2004, Vol.8, No. 3, 281-287.

⁸ Uo.

⁹ HANKISS (1983), 38-45.

¹⁰ WEBER, J. M. – KOPELMAN, S. – MESSICK, D. M. (2004), 297.

¹¹ WEBER, J. M. – KOPELMAN, S. – MESSICK, D. M. (2004), 299.

¹² KAHNEMAN, D. – TVERSKY, A. (1979): „Prospect theory: An analysis of decision under risk.” Econometrica, 47, 263–291.

¹³ WEBER, J. M. – KOPELMAN, S. – MESSICK, D. M. (2004), 299-301.

Jancsó András
Politikatudomány MA

/ A Fukuyama-tézis a nemzedékek közötti igazságosság tükrében

A fenntartható fejlődés már a fogalom megjelenésének kezdeti éveiben összekapcsolódott a jövő generációk számára történő értékmegőrzéssel. Az ENSZ Közgyűlése 1983-ban hívta életre az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottságát, amely az 1987-ben kiadott *Közös jövőnk* című jelentésben a fenntartható fejlődés definiálása kapcsán hangsúlyozta a jövő nemzedékért való felelősségvállalást: „a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket.”¹

A jövő generációért való felelősségvállalás számtalan kérdést vetett fel az elmúlt harminc évben gazdasági, politikai, történelmi és filozófiai szempontból egyaránt. A magam részéről a fenntartható fejlődés azon aspektusára kívánok fókuszálni, amely a nemzedékek közötti igazságosság problémájához kapcsolódik. Mindezt Francis Fukuyama 1992-ben megjelent *A történelem vége és az utolsó ember* című munkájában vázolt, a történelem végén megjelenő liberális demokrácia perspektívájába helyezem, arra keresve a választ, hogy a fukuyamai liberális demokrácia modell, hogyan próbálja kezelni a nemzedékek között fennálló feszültséget egy poszt-hisztorikus államfelfogásban. Mindenekelőtt szükségesnek tartom először a nemzedékek közötti igazságosság kérdéskört megvizsgálni, majd pedig a Fukuyama-tézis kapcsolódó pontjait kívánom bemutatni.

Az igazság és az igazságosság kérdése a filozófiatörténet számára egyfajta örök témaként jelenik meg. Platón fogalmi definíciója nemcsak episztemológiai fejtegetéseivel kapcsolódik össze, hanem politikai filozófiájával is, Arisztotelész klasszifikációja pedig mai napig alapját képezi az igazságos-

ság felosztásának.² A filozófia és az igazságosság kérdésének elemi összetartozása rávilágít arra, hogy a XX. század második felében milyen indítatásból szentelhetett John Rawls amerikai filozófus átfogó értekezést az igazságosság elméletének, melyben az igazságosság problémájának megoldását a társadalmi szerződés újraértelmezésének segítségével kísérel meg.

Rawls 1971-ben megjelent főművében többek közt vizsgálja a nemzedékek közötti igazságosság problémáját is. A kérdés eredete Huoranszki Ferenc szerint a felvilágosodással, a modern piacgazdaság kialakulásával függ össze, illetve a nemzetek közötti konfliktusok igazságos rendezéséhez kapcsolódik.³ Rawls már a probléma bevezetésénél jelzi, hogy a nemzedékek közötti igazságosság kérdése „egy erkölcsi elmélet számára komoly, néha egyenesen teljesíthetetlen próbatételt jelent.”⁴

Rawls a probléma megoldását részben a szociális minimum kívánatos szintjéhez köti,⁵ ugyanis álláspontja szerint amennyiben a szociális minimum pontos meghatározását megkíséreljük, rávilágít az igazságos megtakarítási elv fontosságára,⁶ amely a nemzedékek közötti igazságosság problémájának kulcsa lehet. Ugyanakkor be kell látnunk, hogy nem találhatunk egyértelmű választ a megtakarítás, tökefelhalmozás és a nemzedékek közötti elosztás kérdésében.⁷ Rawls definíciója szerint „az igazságos megtakarítás elve (...) arra vonatkozik, amit egy társadalomnak az igazságosság érdekében kell megtakarítania.”⁸

Rawls álláspontja az, hogy olyan igazságos megtakarítási arányt kell választani, amely a társadalom állapotához mérten változik, azaz amikor szegények az emberek, akkor

alacsonyabb megtakarítási aránnyal kalkulál, míg jó mód esetén nagyobb. Ennek hatására az igazságos intézmények stabilizálódni tudnak, amivel a társadalom – Rawls szerint – „teljesíti az igazságossággal kapcsolatos kötelességét, hogy fenntartja és megőrzi az igazságos intézményeket.”⁹ Így az igazságos megtakarítás elvével egy olyan, nemzedékek közötti szerződés köttetik, amelynek tartalma az igazságos társadalom megvalósítása és fenntartása során jelentkező terhek méltányos megosztása.¹⁰ Ezzel a megtakarítás elve Rawls elmélete szerint nemzedékek között is korlátozni tudja a társadalmi különbségek érvényesülését.¹¹

Ehhez a megközelítéshez kapcsolódik Huoranszki Ferenc is, aki szerint a nemzedékek közti igazságosságról csak a szó bizonyos metaforikus értelmében lehetséges értekezni.¹² Az egyes nemzedékek és generációk felelőssége tehát abban áll, hogy olyan társadalmat örökösen tovább, amelyben az igazságos intézmények stabilitása és kontinuitása fenntartható.¹³ Ez a meglátás vezet át minket Fukuyama téziséhez.

A Fukuyama-tézis alapján a világ fejlődése szükségszerűen vezet a liberális demokrácia általánossá válásához, és ebből a szükségszerűségből következik, hogy a liberális demokráciának nem lehet ésszerű vetélytársa. Alaptételének igazolása során Fukuyama azt állítja, hogy a modernitás nyomán megjelenő kapitalista piac és liberális demokrácia mind gazdasági, mind pedig politikai síkon lényegük szerint változatlan intézményeket hívott életre, azaz a történelem végéhez érkezett.¹⁴ Az így létrejövő liberális demokrácia és intézményrendszere az Ember számára a legkielégítőbb társadalmi berendezkedést jelenti. Jogosan merül fel a kérdés, hogy amennyiben valóban a legkielégítőbb társadalmi berendezkedés jön létre a történelem végén, akkor hogyan jelenik meg a nemzedékek közötti igazságosság problémájának megoldása?

A történelem végén megjelenő liberális demokráciát és intézményrendszerét azért nevezi a legkielégítőbbnek és legésszerűbb kormányzati formának, mert itt valósul meg az ésszerű vágy és az ésszerű elismerés legteljesebb valóságában.¹⁵ Ezt a következtetést Alexandre Kojève nagy hatású Hegel-interpretációjára alapozza Fukuyama. Kojève Hegel értelmezése során arra jut, hogy „a történelem utolsó szakasza az egyetemes és egységes állam lesz, mert teljesen kielégíti az embert.”¹⁶ Azonban Kojève belátja, hogy történelmi perspektívából az emberi intézmények alkalmasságának megítélése több, mint problematikus: lehetetlen.¹⁷ Fukuyama ezzel ellentétben transzhisztorikus mércét állít fel,¹⁸ amely szerinte az ember elismerés iránti vágya. Ezen áll vagy bukik a fukuyamai liberális demokrácia: vajon tényleg képes-e a li-

berális demokrácia intézményrendszere kielégíteni az ember elismerés iránti vágyát?

Jelen vizsgálódás keretei meghaladná, ha a fukuyamai antropológiát elemeznénk. Elegendő csak utalni arra, hogy habár Fukuyamának az emberi természetről alkotott felfogása mutat rokon jegyeket a rawls-i antropológiával, amely szerint az egyén alkotja meg saját természetét, ám mivel végül mégsem foglal el határozott álláspontot az emberi természet kérdésében, ezért az abból fakadó elismerésvágy is problematikussá válik mint transzhisztorikus mérce.

Fukuyama szerint tehát a társadalmi igazságosságot a liberális demokrácia biztosítja a maga intézményeivel. Ám ez csak akkor lehetne igaz, ha az emberi természetet illetően állást foglalna, ugyanis az emberi természetet a liberális demokrácia mércéjévé teszi. Azonban Fukuyama ezt nem teszi meg, így nincs magyarázat arra, miért biztosítaná a liberális demokrácia az igazságos elosztást a nemzedékek között.

Amennyiben eltekintünk a fukuyamai liberális demokrácia transzhisztorikus jellegétől, be kell látnunk, hogy a liberális demokrácia önmagában nem pusztán a nemzedékek közötti igazságosság problémájára nem tud választ adni, hanem olyan alapvető kérdésekre sem, amelyeknek tényleges morális tartalmuk van.¹⁹ Ugyanis az erkölcs megköveteli a jó és rossz megkülönböztetését, ami ellenkezik a tolerancia demokratikus elvével.²⁰ Ugyanez az erkölcs követeli meg azt a reciprocitást, amely feltétele a nemzedékek közötti igazságosság megvalósulásának.

Habár „Rawls szerint a jól berendezett társadalomban az igazságosság biztosítása az intézményi alapszerkezetre hárul,”²¹ ezt a liberális demokrácia intézményrendszere alaphangoltsága miatt képtelen biztosítani. Huoranszki Ferenc világít rá, hogy a több párttal és periodikus választásokkal jellemzett demokratikus államokban „a pártok szavazatmaximalizáló célja szükségképpen deficitnövekedéshez fog vezetni.”²² Könnyű belátni, hogy a deficit csökkentéshez szükséges adóemelés olyan népszerűségvesztéssel jár, ami a kormányzópárt hatalmi legitimációját veszélyezteti.²³ Ebből fakadóan a tendenciózus deficitnövekedéssel párhuzamosan egyre nehezebb a liberális demokrácia igazságos intézményeinek fenntartása. A Huoranszki-féle problémára csak egy nem tipikusan felfogott liberális demokrácia lehetne a megoldás.

Látnunk kell, hogy amennyiben elvetjük a fukuyamai transzhisztorikus mércét, úgy a liberális demokrácia intézményrendszere nem képes garantálni a nemzedékek közötti igazságosságot. A probléma megoldását nem a morálfilozófia és a metafizika fogja meghozni, hanem „paradox módon a

demokratikusan választott vagy választandó kormányok jogkörének szűkítése.”²⁴ Az erkölcsi perspektíva ugyan biztosít egy olyan nézőpontot, ahonnan „a politika lépései megítélhetőek,”²⁵ a jog azonban alkotmányosan tudná biztosítani a

költségvetési deficit mértékét,²⁶ ami a nemzedékek közötti igazságosság megvalósulásának első lépése lehetne.

¹ A fenntartható fejlődés honlapja: A „fenntartható fejlődés”. Elérhető <http://www.ff3.hu/fejlodes.html>. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.

² HUORANSZKI Ferenc (1994): „A nemzedékek közti igazságosság.” Századvég 1994, No. 1, 57.

³ HUORANSZKI (1994), 60.

⁴ RAWLS, John (1997): Az igazságosság elmélete. Budapest: Osiris Kiadó, 342.

⁵ Uo.

⁶ RAWLS (1997), 343.

⁷ RAWLS (1997), 344.

⁸ RAWLS (1997), 345.

⁹ RAWLS (1997), 345.

¹⁰ RAWLS (1997), 347.

¹¹ RAWLS (1997), 351.

¹² HUORANSZKI (1994), 63.

¹³ Uo.

¹⁴ GEDEON Péter (1998): „Gazdaság és erkölcs: A Fukuyama-tézisről,” Replika, 1998, No. 31-32, 142.

¹⁵ FUKUYAMA, Francis (1994): A történelem vége és az utolsó ember. Budapest: Európa Könyvkiadó, 303.

¹⁶ FUKUYAMA (1994), 299.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ vö. BÖCKENFÖRDE, E. W. (1991): Die Entstehung des Staates als Vorgang der Säkularisation In: Recht, Staat, Freiheit. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

²⁰ FUKUYAMA (1994), 434.

²¹ KIS János (1998): „Az igazságosság elmélete.” Világosság, 1998, No. 8-9, 60.

²² HUORANSZKI (1994), 64.

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ RAWLS (1997), 344.

²⁶ HUORANSZKI (1994), 65.

Kruller Dávid
Politikatudomány MA

/ Fejlődés növekedés nélkül

„Aki azt hiszi, hogy egy zárt rendszerben lehetséges a korlátlan növekedés, az vagy örült, vagy közgazdász.”

(Kenneth E. Boulding)

Isaac Asimov, a tudományos-fantasztikus irodalom atyja a következő sorokat írta az emberi társadalom fejlődéséről: „Nyilvánvaló, hogy az emberi társadalom csak egy helyen és csak egy időben érte el az érettség fokát, méghozzá a Földön (...) A társadalom ott átmenetileg elvesztette minden lehetőségét a földrajzi terjeszkedésre, s ezért olyan gondokkal kellett szembenéznie, mint a túlnépesedés, az erőforrások kimerülése és így tovább.”¹ Asimov Birodalom sorozatának hőse a távoli jövőből visszatekintve vonja le következtetését. Azonban mi, itt, a XXI. század elején még korántsem oldottuk meg a túlnépesedés vagy a szűkös erőforrásaink fogyatkozásának problémáját, nem is beszélve a környezetünk károsodásáról, illetve a biodiverzitás növekvő veszélyeztetettségéről.

A válság fogalma

A közgazdaságtan és a politika fősodra az 1970-es évektől rendszeresítette diskurzusában a válság kifejezést. De mit is értenek a közgazdászok és a politikusok, illetve mit értenek a természettudományok képviselői, mint például a biológusok és az ökológusok válság alatt?

Közgazdaságtani megközelítés: a világgazdaságnak az 1973-as első olajválságot követő lassulása – mert csökkenésről csak korlátozottan beszélhetünk – komoly kihívást jelentett az akkor uralkodó keynesiánus közgazdaságtannak, mely igyekezett minden lehetséges nemzetállami eszközzel minél magasabb GDP/GNP-növekedést megvalósítani. A második világháború lezárulását követő szűk három évtizedet a gazdaság történelmének legnagyobb konjunktúrája jellemezte. Az emberiség ebben az időszakban hozzászokott a folyamatos,

gyors növekedéshez és a materiális gyarapodáshoz. A növekedés lassulását ideiglenesnek vélték, azonban mindmáig nem indult be a korábbi három évtizedes szárnyaláshoz hasonló növekedés a nyugati világban. Azt ugyanakkor gyakran elfelejtik, hogy az 1945-72 közötti konjunktúra nagyrészt a világháború utáni újjáépítésnek, az olcsó – eleinte még gyarmati – nyersanyagoknak, illetve az olcsón dolgozó vendégmunkásoknak volt köszönhető.²

Ez tehát a hagyományos közgazdaságtan válságpercepciója: egy materiális, fogyasztás-központú megközelítés, melyben a termékek és szolgáltatások kvantitatív növekedése jelenti a normális és kívánatos állapotot.

Ökológiai megközelítés: ezen nézőpont alapján nem a gazdasági növekedés lassulása jelenti a válságot, hanem maga a növekedés. A gazdaság mai formájában történő növekedésének velejárója – a fogyasztás bővülésének következtében – az egyének és közösségek ökológiai lábnyomának növekedése. Gazdaságunknak mind inputja, mind outputja komoly hatással van bolygónk ökoszisztémájára: bemeneti oldalon az erőforrások kiaknázása (ásványkincsek kitermelése, termőföldek kimerítése, vizeink túlhalászása stb.), kimeneti oldalon pedig a szeméttlerakók, a víz- lég- és talajszennyezés. Az ökológiai megközelítés szerint a válsághelyzet a fenn-nem-tarthatóságból következik. A Környezetvédelmi és Fejlesztési Világbi-zottság megállapítása alapján a fenntartható társadalom az, amely „úgy elégíti ki jelenbeli szükségleteit, hogy közben a jövő generációt nem teszi képtelenné saját szükségleteinek kielégítésére.”³ Ezzel szemben a nem megújuló erőforrásokat feléljük, a megújulókat regenerálódási ütemüknél gyors

sabban használjuk föl, míg az általunk okozott szennyezés is meghaladja az ökoszisztéma asszimilatív képességét.⁴

A jólét kérdése

Azt talán kevesen vitatják, hogy a gazdasági növekedés vagy a társadalmi fejlődés célja a jólét növekedése és kiterjesztése az emberiség minél nagyobb részére. Azonban – a válság fogalmán túl – a közgazdászok és ökológusok jólét alatt is más értenek.

Közgazdaságtani megközelítés: a hagyományos közgazdaságtan fejlődés alatt – ahogy azt már tárgyaltuk – a termékek és a szolgáltatások mennyiségi növekedését érti. Ebből következően megfelelnek a kvantitatív növekedés érdekében hozott áldozatokról. Nem törődik a negatív externáliákkal, vagyis nem számol a környeztkárosítás és az egészségtelen környezet jólétre gyakorolt hatásaival. A fősodor közgazdaszai sem állítják, hogy az olyan mérőszámok, mint a GDP vagy a GNP a jólét mérésére kifogástalanul alkalmasak lennének, ellenben úgy vélik, hogy megfelelően korrelálnak a jóléttel ahhoz, hogy a döntéshozóknak útmutatóul szolgáljanak.⁵

Az előbbiekből láthatjuk, hogy az uralkodó közgazdaságtan szemszögéből a jólét fogalma is teljes mértékben materiális, amely kizárólag az anyagi gyarapodásban találja meg az egyének és közösségek jobb boldogulásának lehetőségét.

Ökológiai megközelítés: szemben a közgazdászok látásmódjával, az ökológusok sokkal nagyobb figyelmet fordítanak a nem megvásárolható javak jólétre gyakorolt hatására, mint amilyenek a tiszta víz és levegő, a természeti vagy épített környezet állapota, vagy éppen a szabadidő és a társas kapcsolatok. Herman Daly szerint, ha a növekedés ökológiai és társadalmi költségeit is beleszámítanánk a gazdaság mérőszámaiba, akkor azok növekedés helyett visszaesést mutatnának.⁶

Daly a mikroökonómia törvényeivel érvel: egyrészt, a csökkenő határhason törvénye alapján, először legsürgetőbb szükségleteinket elégítjük ki, és csak ezután következhetnek a kevésbé fontosak. Ebből az következik, hogy egy egységnyi növekedésnek egyre kisebb haszna lesz, minél nagyobb a gazdaság, és minél több termék és szolgáltatás jut egy főre – főleg, ha ezek eloszlása igazságos, ezáltal minél többek alapvető szükségleteit elégíti ki. Másrészt, a növekvő határköltség törvénye szerint, először a legtermékenyebb és legkönnyebben hozzáférhető termelési tényezőket használjuk fel (pl. legjobb munkások, legtermékenyebb földterületek, legkönnyebben kitermelhető ásványkincsek). Ezerint ahogy növekszik a gazdaság, egyre nagyobb lesz a társadalmi vagy ökológiai költsége egy egységnyi növekménynek. E két törvény együtteséből következik Daly szerint, hogy a gazdaságnak szükségszerűen

létezik egy optimális mérete az ökoszisztémán belül, melyben a jólét szintje a legmagasabb. Ha a növekedés határköltsége már nagyobb, mint a határhasonossága, akkor a további bővülés gazdaságtalan.⁷ Ez összefoglalva azt jelenti, hogy egy adott szint fölött az előállított termékek és szolgáltatások egyre kisebb mértékben járulnak hozzá a jólét emelkedéséhez, viszont az előállításuk által okozott ökológiai és társadalmi károk egyre inkább csökkentik a társadalom általános jólétét.

A közgazdaságtani megközelítés tehát a jólétet pusztán materiális perspektívából értelmezi, és materiális eszközökkel igyekszik gyarapítani. Ezzel szemben az ökológiai értelmezés láthatóan összetettebb, és nem kizárólag materiális dimenziókat tartalmaz. Donella és Dennis Meadows így írnak a két megközelítés ellentétéről: „Az embereknek önazonosságuk van szükségük, közösségre, feladatokra, elismerésre, szeretetre, öröme. Ha ezeket az igényeket anyagi dolgokkal igyekszünk kielégíteni, akkor csak azt érezzük el, hogy csillapíthatatlan étvágyat gerjesztünk a valódi és soha meg nem oldott problémák hamis megoldásai iránt. Az így előidézett lelki kiüresedés az egyik legnagyobb éltetője az anyagi növekedés iránti váagnak.”⁸

Fenntartható társadalom, fenntarthatatlan problémák

Globális társadalmunkat több olyan probléma győtri, melyet mind a hagyományos közgazdaságtan, mind az ökológiai megközelítés megoldandónak tart. Ennek ellenére a megoldás mikéntjében szintén komoly vita van a két tudományterület között.

A négy legnagyobb ilyen probléma az emberiség túlnépessége, az igazságtalan elosztás miatti szegénység, a munkanélküliség és a környezet károsítása. Az uralkodó közgazdaságtani szemlélet szerint mindhárom problémára gyakorlati megoldást jelent a folyamatos gazdasági növekedés: a jólét szintjének emelkedése – melyet, ahogy azt korábban tárgyaltuk, ezen megközelítés szerint a gazdaság növekedése eredményez – a malthusiánus demográfiai átmenet elmélete alapján a népesség stagnálásához, majd csökkenéséhez fog vezetni a ma még fejlődő vagy fejletlen országokban is. A szegénység és a javak egyenlőtlen eloszlásának problémája is megoldódik azáltal, hogy a világgazdaság – vagyis a közös torta – egyre nagyobb lesz, és mindenkinek egyre több jut belőle. Továbbá a munkanélküliség is csökken azáltal, hogy a gazdaság és a beruházási ráta nő, ezáltal az elérhető munkahelyek száma is emelkedik. Végül pedig a környezeti Kuznets-görbe elmélete szerint a gazdasági növekedés velejárója a modernizáció, ezáltal a termelés egyre kevesebb káros

anyag-kibocsátással jár együtt, illetve a növekedés következtében több erőforrást fordíthat a társadalom a környezetben okozott károk helyreállítására és megelőzésére.⁹

Az ökológiai megközelítés és a fenntarthatóság hívei szerint azonban ezek nem valódi, és még kevésbé kellően gyors és elégséges megoldások. Szerintük a népességnövekedést a politikának azonnali lépésekkel kell korlátoznia, a társadalmon belüli újraelosztást sokkal nagyobb határfokon, igazságosabban kell megvalósítania (akár feltétel nélküli alapjövedelem bevezetésével), a munkanélküliséget nemzetállami szinten közmunkaprogramokkal kell fől számolni, végül pedig a társadalom ökológiai lábnyomát olyan adóreformmal kell csökkentenie, mely által a termékek áraiban megjelennek azok valódi társadalmi és ökológiai költségei.¹⁰

Az ökológiai megközelítés hívei szerint tehát a folyamatos gazdasági növekedés nemhogy nem oldja meg társadalmunk égető problémáit, de – jelenlegi formájában – hosszú távon fenntarthatatlan is. Mi volna hát a fenntartható fejlődés és a nem-növekedés támogatóinak javaslata? A növekedés nélküli fejlődés.

A nem-növekedés megközelítése szerint globális gazdaságunk kvantitatív fejlődése által már túlnőtt az optimális méretén, ezáltal a további növekedés gazdaságtalan, nem járul hozzá a jólét emelkedéséhez, de a fenntartható fejlődés hívei

szerint is korlátozottak a további növekedési lehetőségeink. A problémáinkra nem a kvantitatív, hanem a kvalitatív fejlődés nyújt megoldást. Szükséges, hogy a még gazdaságos növekedés tartalékait – már amennyiben vannak ilyenek – átengedjük a leginkább rászorulóknak, hiszen morális és gyakorlati okokból is érdekünk megteremteni mindenki számára az elfogadható anyagi létfeltételeket és anyagi biztonságot.¹¹ A növekedés nélküli fejlődés tehát nem jelenti a jelenlegi állapotok befagyaszttását, csupán azt, hogy a jólétet vagy – konkrét megfogalmazásban – a GDP/GNP szintjét úgy növeljük, hogy a gazdaságon átáramló erőforrások mennyisége ne növekedjen.¹² Ennek érdekében a nem megújuló erőforrások fölhasználásának minimalizálására és újrahasznosítására kell törekedni. Továbbá meg kell előzni a megújuló erőforrások erózióját, csak regenerálódásuk ütemében fölhasználni azokat. Végül pedig mind a megújuló, mind a nem megújuló erőforrások maximális határfokú hasznosítására kell törekednünk az általános jólét emelése érdekében.¹³

Mi még sajnos nem jutottunk el az érettség állapotába, ahogy azt Asimov elképzelte, de talán jó úton haladunk efelé. Ha levetkőzzük magunkról a mennyiségi növekedés dogmáját, és a minőségi fejlődésben keressük a könnyebb boldogulás és a jobb lét lehetőségeit, akkor talán még a mi életünkben fenntarthatónak és érettnak nevezhetjük majd társadalmunkat.

¹ ASIMOV, Isaac (2014): A csillagok akár a por. Budapest: Gabo Könyvkiadó, 90.

² Liegey, Vincent – Madelaine, Stéphane – Ondet, Christophe – Veillot, Anne-Isabelle: „Jólét gazdasági növekedés nélkül.” Eszmélet, 25. évfolyam. 100. szám (2013. tél), 12.

³ Meadows, Dennis – MEADOWS, Donella (2000): A fenntartható társadalom. In Lányi András, szerk.: Természet és szabadság. Budapest: Osiris Kiadó, 271. Uo.

⁴ DALY, Herman E. (2004): A gazdaságtalan növekedés elmélete, gyakorlata, története és kapcsolata a globalizációval. In Pataki György – Takács-Sánta András, szerk.: Természet és gazdaság. Budapest: Typotex Kiadó, 399.

⁵ DALY (2004), 393.

⁶ DALY (2004), 394-396.

⁷ Meadows (2000), 276.

⁸ DALY (2004), 406-407.

⁹ DALY (2004), 407.

¹⁰ Meadows (2000), 272.

¹¹ DALY (2004), 405.

¹² Meadows (2000), 275.

Ujvári Ágnes
Nemzetközi Tanulmányok BA

/ Migráció – a fenntarthatóság elhanyagolt faktora

A klímaváltozások és az ezeket kísérő különböző természeti jelenségek nem kizárólag a globális felmelegedés velejárói, hanem bizonyos mértékig emberi hatás nélkül is végbemenő természetes folyamatok,¹ amelyek már a kezdetektől számottevően befolyásolták a migrációt.² Ezt bizonyítja az is, hogy a magyar honfoglalást megelőző népvándorlást többek között Belső-Ázsia éghajlati változásai motiválták.³ A jelenség összetettsége miatt azonban jelenleg is csak durva becslésekkel rendelkezünk a környezeti változások okozta migráció mértékéről: egy 2015-ös globális becslés szerint 2008 óta átlagosan évente 26,4 millió embernek kellett elhagynia lakóhelyét természeti katasztrófák miatt,⁴ azonban ez a szám valószínűleg szignifikánsan nagyobb lenne, ha nem csak a közvetlenül katasztrófák miatt bekövetkezett migráció mértékét vizsgálná. Mindazonáltal az iparosodási folyamat következtében nem csupán előtérbe helyeződtek a migráció gazdasági mozgatórugói, hanem évtizedekig domináns szerepet töltek be a kutatási területeket illetően.⁵ Ez a privilegiált helyzet többek közt azért alakulhatott ki, mert a nemzetközi migrációkutatások elsősorban az Észak és Dél közötti nemzetközi migrációra összpontosítottak, míg a természeti migráció elsősorban *belföldi*, és leginkább a *déli* országokat érinti. Ahogy a fenntartható fejlődés a nemzetközi politika egyik kulcsfogalmává vált, a kutatók számos területen, így a migráció kérdésében is jelentős figyelmet szenteltek a környezeti hatások vizsgálatának, majd a migráció, a környezet és a gazdaság összefüggéseit illetően folyamatosan újabb interdependenciákat fedeztek fel a kutatási területek kiszélesítésének következtében.⁶ Azonban, mint a legtöbb kutatás kezdeti fázisánál, itt is felmerültek koncepcionális, jogi és gyakorlati nehézségek. Egyrészt, tisztán *környezeti* migrációról ritkán beszélhetünk, így a fogalom nem tükrözi a folyamatok komplexitását, s ez a

leegyszerűsített szemlélet sokáig akadályozta, hogy felismerjék a multidiszciplináris kutatások szükségességét. Másrészt, az ENSZ Környezetvédelmi Programjának keretében 1985-ben kiadták Esssam El-Hinnawi könyvét, amelyben megalkotta a *környezeti menekült* fogalmát, amely később általánosan használt megnevezés lett,⁷ hiszen a külső kénysztől többnyire mentes elvándorlókra is használt *migráns* megnevezés nem jelzi eléggé az ilyen típusú migráció „vis maior” jellegét. Ez a fogalom azonban az 1951-es, menekültek helyzetére vonatkozó genfi egyezmény jogi fogalomhasználatára miatt jogi félreértelmezésekhez vezetett. Míg az előbbi „egy lehetséges környezeti veszély vagy az életfenntartó ökoszisztémák megzavarása miatt”, addig az egyezményben szereplő *menekült* „faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözés, vagy az üldözéstől való meg alapozott félelme miatt” kényszerül lakóhelye elhagyására; ráadásul egy környezeti menekült nem feltétlenül hagyja el saját országának területét. Így, mivel az 1951-es egyezmény nem vonatkoztatható a környezeti menekültekre, számukra egyelőre nem biztosított a kielégítő jogi védelem. A jogi reprezentáció hiányának ellenére intézményes elkötelezettség figyelhető meg. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa például maga is súlyos problémaként jelölte meg a joghézagot, amely a környezeti okok miatt vándorolni kényszerülőket érinti, azonban ezt írásos formában máig sem szüntették meg semmilyen nemzetközi egyezmény formájában.⁸ Az elvándorlás környezeti mozgatórugói közé a következőket sorolhatjuk: fejlesztési beruházások, ipari balesetek, konfliktus okozta környezeti változások, továbbá természeti katasztrófák és a környezet természetes alakulása, amelyek közül az utóbbi kettő lényegében független az emberi tevékenységtől,

és legtöbbször tartós elvándorlást eredményez. A kutatásokat nehezíti azonban, hogy ezeknek sem muszáj közvetlen okokként felmerülniük: a környezeti problémák elmélyíthetik a szegénységet, így akár a megélhetési versenyben jogtalan földhasználathoz és politikai-etnikai konfliktusokhoz is vezethetnek, amelyek végül a közvetlen előzményei lehetnek a tömeges vándorlásnak.⁹ Bár több részletes esettanulmány készült a környezeti migrációt illetően, átfogó összehasonlító elemzés nem áll rendelkezésre, és ismeretlenek a migrációs döntési mechanizmusok is. Ennek ellenére a következő megállapítások tehetők: a folyamatok komplexitása miatt a migráció nem hozható *determinisztikus kapcsolatba* a környezetromlással; azt részben globális folyamatok befolyásolják, így a környezeti tényező összefonódik a társadalmi és gazdasági tényezőkkel; a társadalmi-ökológiai rugalmasság befolyásolja a migrációt, tehát a különböző társadalmi csoportok a környezetváltozásra különböző módokon reagálnak. Többek között a kutatásokat nehezíti az a tény is, hogy a lassú környezetromlás egybeolvad a gazdasági és a környezeti migrációval. Továbbá fontos megjegyezni, hogy a jelenség terjedésének jelentős oka a rosszul működő intézményrendszer és adaptációs politika.¹⁰ Már az 1990-es években is több nemzetközi egyezmény utalt a migráció és a fenntartható fejlődés kapcsolatára, elsősorban azt kiemelve, hogy a migráció miként járul hozzá a szegénység felszámolásához: míg a fejlődő anyaország számára a kivándoroltak hazautalásai és a diaszpórák fejlődése jelenti az előnyt, addig a fogadó országok egyes szektoraiban fennálló munkaerőhiány orvoslása teszi kívánatosá a bevándorlást.¹¹ Mindazonáltal az összefüggések összetettségét csak részben tükrözi az ENSZ keretein belül 2015 szeptemberében elfogadott *Agenda 2030*.¹² A legfőbb célok többsége esetében – legyen az a szegénység és az éhezés felszámolása, a mindenki számára elérhető egészségügyi ellátás biztosítása vagy az országok közötti különbség minimalizálása – jelentős hangsúlyt fektetett a *migrációra*. Azonban egy ilyen, általánosított megnevezés a politikák hatékonyságát veszélyeztetheti, hiszen vitatható, hogy ugyanazon politikai lépések lennének eredményesek politikai, gazdasági vagy környezeti tényezők okozta migráció kezelésére. A program további kritikája, hogy a fent említett esetek sokszor nem a problémák kiváltó okait célozzák meg, csupán magukat a folyamatokat, amelyek így a legkedvezőbb esetben is csak mérsékelhetők, de nem megszüntethetők.¹³ Az elméletet hatékonyan gyakorlatba fektető nemzetközi egyezmény hiányában tehát nem beszélhetünk a környezeti migránsokat érintő kellő elkötelezettségről.

Mindez amellett látszik valóban aggasztónak, hogy mára a szakirodalom szerteágazó ismeretekkel rendelkezik a migrá-

ció és a fenntartható fejlődés kapcsolatrendszeréről, például a társadalmi egyenlőtlenségek és a katasztrófák kockázatának csökkentésére irányuló kezdeményezések összehasonlító vizsgálatának köszönhetően. A folyamatosan feltárt újabb összefüggésekből is kimutató azon sajátosság, hogy a fenntartható fejlődés és a migráció kapcsolata nem merülhet ki a környezeti tényezők okozta népvándorlások vizsgálatában. Motivációtól függetlenül bármilyen humántőke- vagy vagyontranszfer elősegítheti vagy éppen veszélyeztetheti a fenntartó fejlődés céljainak elérését, így a következő művek sem állították fókuszpontba a környezeti migrációt, hanem a környezeti változások, a migráció és a fenntartható fejlődés komplex kapcsolatrendszerén belül vizsgálták.

A terület szakértői nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy bemutassák a vizsgálati szemléletmódok változásait: míg korábban a migrációnak elsősorban negatív társadalmi hatásait vették számításba és főként kockázatsökkentő formáit vizsgálták, mára – nem csak ezeken a területeken – kialakult a migráció interdiszciplináris vizsgálata. Ennek eredményeként számos új kapcsolatot és problematikus pontot fedeztek fel:

- 1) Felismerték, hogy a megfelelő előrejelezhetőség és a migrációs folyamatok kellő hasznosítása érdekében vizsgálat alá kell vonni a migrációt motiváló természeti jelenségek hordozta kockázatok és az esetlegesen okozott károk mértékét, továbbá az érintett egyének döntését befolyásoló tényezőket.
- 2) Az eddigi kezdeményezések legfontosabb hiányossága, hogy a teljes folyamat helyett a következő szakaszok egyikére fókuszál: a környezeti katasztrófa megelőzésére, annak bekövetkeztekor szükséges intézkedésekre, illetve az azt követő kártalanításra. Mindemellett a kockázatsökkentésre irányuló kutatások kimutatták, hogy a természeti migránsok több esetben motivációjuk ellenére óvatlanul választanak végleges úticélt, ezzel növelve a katasztrófák kockázatát.¹⁴
- 3) A migráció pozitív tulajdonságaként említik, hogy hozzájárul a származási és a fogadó ország kormányzatának rugalmasságához és kölcsönösen ösztönzi az országokat a migráció okozta kockázatok csökkentésére.¹⁵
- 4) A feltárt súlyos problémák egyike, hogy ugyan a gazdaságilag alacsonyabb régiókba tartozók képesek legkevésbé alkalmazkodni a környezeti változásokhoz, ezzel nem arányos a különböző forrásokhoz való hozzáférésük egy súlyos környezeti csapást követően.¹⁶

Látható, hogy a több évtizedes kutatások eredményei a jelentős összefüggések felismerése mellett a mai napig újabb problémákra mutatnak rá, ám ezekre a nemzetközi közösség még nem tett koherens, több területet átfogó megoldási javaslatot. A környezeti migránsokat érintő, jelenleg fellelhető

kezdeményezések közül a 2011-es *Nansen Initiative* volt az egyik legnagyobb volumenű, amelynek ünnepélyes lezárásaként 110 ország fogadta el az ún. *Védelmi Agendát*, amely elsősorban az emberek áttelepítésének védelmét, másodszorban a katasztrófák bekövetkezése előtti biztonságos helyre juttatást, végezetül az elkerülhetetlen vándorlás esetén biztosítandó védelmet írta elő. Az *Agenda* hatékonysága azonban megkérdőjelezhető, hiszen csupán alapelvekről, és nem jogi kötelezettségekről állapodtak meg.¹⁷

A tanulmány során bemutatott problémák jellegüket tekintve sokrétűek: a jogi, gazdasági és társadalmi vetületeken felül mind országos, mind nemzetközi szinten változásokra lenne szükség ahhoz, hogy a természeti változások és katasztrófák

következtében vándorlásra kényszerülők megfelelő védelemben részesülhessenek, továbbá ahhoz is, hogy a fenntartható fejlődés égisze alatt a migrációt mint általános jelenséget ne csupán biztonságpolitikai problémaként, hanem gazdasági-társadalmi lehetőségként értékelhessék az érintett kormányzatok. Mindazonáltal a szakértők több ízben felszólították a politikai vezetőket arra, hogy a kutatási eredmények alapján tűzzék politikai napirendre többek között a fenntartható fejlődés elősegítése érdekében a migrációs politikák újragondolását, ami a jelenleg megfigyelhető, gyors ütemű globalizáció figyelembevételével arra enged következtetni, hogy a közeljövőben ezen kérdések nemzetközi rendezése is napirendre kerül.

¹ ORSZÁGOS METEOROLÓGIAI INTÉZET: Éghajlatváltozás okai

Elérhető: http://www.met.hu/eghajlat/eghajlatvaltozas/eghajlatvaltozas_okai/. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

² SUDMEIER-RIEUX, Karen [et al.] (2017a): Introduction: Exploring Linkages Between Disaster Risk Reduction, Climate Change Adaptation, Migration and Sustainable Development. In Sudmaier-Rieux, Karen [et al.]: Identifying Emerging Issues in Disaster Risk Reduction, Migration, Climate Change and Sustainable Development. Cham: Springer International Publishing, 1-3.

³ TAMÁS Pál (2015): Előadás a Migráció és klímaváltozás c. konferencián

Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=gWvS6Hp27qA>. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.

⁴ IDMC (2015): Global Estimates 2015.

Elérhető: <http://www.internal-displacement.org/assets/library/Media/201507-globalEstimates-2015/20150713-global-estimates-2015-en-v1.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.

⁵ PIGUET, Etienne (2008. január): Climate change and forced migration.

Elérhető: <http://www.unhcr.org/research/working/47a316182/climate-change-forced-migration-etienne-piguet.html>. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

⁶ Uo.

⁷ VÁG András (2014): A környezeti migráció okai. In: Tér és Társadalom. Budapest.

Elérhető: http://epa.oszk.hu/02200/02251/00040/pdf/EPA02251_Ter_es_tarsadalom2652.pdf. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.

⁸ PIGUET (2008)

⁹ VÁG (2014)

¹⁰ Uo.

¹¹ FITZMAURICE, Malgosia [et al.] (2014): Environmental Protection and Sustainable Development from Rio to Rio+20. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 248-249.

¹² UNITED NATIONS (2016): The Sustainable Development Goals and Migrants/Migration.

Elérhető: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/events/coordination/14/documents/backgrounddocs/GMPA_14CM.pdf. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

¹³ FARAGÓ Tibor (2015): A fenntartható fejlődés új ENSZ-programja.

Elérhető: www.menszt.hu/content/download/3185/12907/file/SDGsFaragoTibor.pdf Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

¹⁴ SUDMEIER-RIEUX, Karen [et al.] (2017b): Identifying Emerging Issues in Disaster Risk Reduction, Migration, Climate Change and Sustainable Development. Cham: Springer International Publishing, 268-270.

¹⁵ SUDMEIER-RIEUX (2017b), 273.

¹⁶ MCLEMAN, Robert [et al.] (2016): Environmental Migration and Social Inequality. London: Springer International Publishing, 12-15.

¹⁷ UNHCR (2015): The Environment & Climate Change.

Elérhető: <http://www.unhcr.org/540854f49.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.

Tóth Balázs

Politikatudomány MA

/ Atomenergia: fejlődés vagy hanyatlás?

A megújuló energiaforrások és a fosszilis energiaforrások használatáról, illetve jövőjéről manapság konszenzus látszik kirajzolódni. A szél-, a nap-, a geotermikus és a vízi energia technológiai teljes mértékben beilleszthetők a fenntartható fejlődésbe, mivel környezetbarátok, és van lehetőségük a fejlődésre. A fosszilis energiahordozó technológiák (szén, földgáz, olaj) ezzel szemben szennyezik a környezetet, nemigen fejleszthetők tovább, és forrásaik egyre szűkebbek. Az atomenergia azonban más: környezetbarátnak tekinthető ugyan, hiszen semmilyen károsanyag-kibocsátás nem történik az energiatermelés során, fejlődési lehetőségei azonban kérdések, valamint biztonságossága is újra megkérdőjeleződött a 2011-es fukushimai katasztrófa után.

Tanulmányom fő kérdése az, hogy vajon az atomenergiának van-e szerepe a fenntartható fejlődésben, vagy a jövőben háttérbe fog-e szorulni: a szennyező energiaforrások közé fog tartozni, vagy képes lesz megújulni? Mivel a XX. század egyik legmeghatározóbb energiatermelési felfedezése az atomenergia volt, érdemes megvizsgálni, hogy fejleszthető-e vagy mára már elavult, és máshogyan kellene energiát előállítani. Saját tézisem az, hogy az atomenergia beleilleszthető a XXI. századba és a fenntartható fejlődés programjába. Ennek igazolásához azonban meg kell vizsgálni az atomenergia pozitív és negatív oldalát egyaránt, valamint alternatíváit is egy teljesebb kép érdekében.

A köztudatban az atomenergia pozitív oldalán általában az szerepel, hogy olcsó és nagy mennyiségű energiát képes szolgáltatni, miközben mindez nem szennyezi a környezetet, hiszen semmilyen káros anyagot nem bocsát ki az energiatermelés közben. Fontos azonban, hogy ezeket a pozitív tulajdonságokat jobban megvizsgáljuk és alátámasszuk. Optimista oldalról megközelítve az atomenergia beilleszthe-

tő a fenntartható fejlődésbe. Ennek öt feltétele van.¹ Az első a radioaktív kibocsátás kontrollálása, a második a radioaktív hulladék kezelése, a harmadik az erőművek biztonságos fenntartása és működtetése. Ez az első három feltétel valóban teljesül a legtöbb, atomerőművel rendelkező országban. A negyedik pont már kérdésesebb, hiszen azt mondja ki, hogy a fenntartható fejlődésbe illeszthetőséghez szükség van arra is, hogy a nukleáris energiatermelés gazdaságilag versenyképes legyen, de erre később még visszatérek. Az ötödik pont viszont ismét teljesen egyértelmű: el kell kerülni, hogy az atomerőművek nukleáris fegyverek kifejlesztésében és elterjesztésében játsszanak szerepet. Minden állam saját feladata, hogy betartsa a fenti pontokat. Az államok felelősége, hogy kineveljék a megfelelő szakembereket, akik fenn tudják tartani az erőműveket. Az első négy pont egyébként a Nukleáris Energia Ügynökség dokumentumaiban is szerepel, iránymutatást kínálva az atomerőművekkel rendelkező országoknak.

Az atomenergia elterjedése az 1950-es és '60-as évekre tehető, azonban a korai erőművek még nem termeltek olyan mennyiségű energiát, hogy az valóban számottevő legyen. Az atomenergia reneszánsza voltaképpen csak az 1980-as években következett be Ronald Reagan republikánus amerikai elnök ideje alatt. Ekkor a világban 233 reaktor volt építés alatt, és ebből 50 az Egyesült Államokban. (Összehasonlítás végett: 2012-ben összesen 63 reaktor volt építés alatt az egész világon.)² További érdekesség, hogy Barack Obama demokrata elnök is támogatta 2010-ben az atomerőművek létesítését, és így fogalmazott: „A nukleáris energia marad a legnagyobb energiaforrásunk, ami semmilyen karbon-kibocsátást nem okoz. Egyre nagyobb energiaszükségletünk fenntartása érdekében, és azért, hogy elkerüljük a klímavál-

tozás legrosszabb következményeit, szükségünk van nukleáris energiánk növelésére. Ez ennyire egyszerű.”³ Láthatjuk tehát, hogy egy demokrata és egy republikánus elnök is kiállt az atomenergia mellett. A nyugati országok közül ma is az Egyesült Államok és Franciaország jár az élen a nukleáris energia felhasználásában.

Obama elnök érvelését az is alátámasztja, hogy globálisan a szén-dioxid-kibocsátás 27%-a a villamos áram termelésének tudható be. Ez a szám főként a fosszilis energiaforrások használatának tudható be, hiszen a nukleáris energia csupán 13,4%-át teszi ki a teljes áramtermelésnek. A hagyományos erőművek ráadásul egyre nagyobb szeletet hasítanak ki az energiaszektorból, ami azzal magyarázható, hogy egy földgázzal vagy szénrel működő erőmű megépítése és fenntartása olcsóbb, jóllehet súlyosan szennyezi a környezetet, és a szén és a földgáz ára is befolyásolhatja a gazdasági termelékenységét.⁴ Ezért is támogatja a Nemzetközi Energia Ügynökség és a Nukleáris Energia Ügynökség újabb atomerőművek építését annak érdekében, hogy 2050-re a nukleáris energiatermelés 24%-os részt vállalhasson az elektromos áram előállításában.⁵

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy az atomenergia beilleszthető a fenntartható fejlődésbe, hiszen segítségével tiszta energiát lehet előállítani, olcsón, nagy mennyiségben, károsanyag-kibocsátás nélkül. A képet ugyanakkor legalább ugyanennyi negatívum árnyalja.

Az atomenergiának nagyon sok ellenzője van. A 2011-es fukushimai katasztrófa óta egyre többen hangoztatják, hogy a nukleáris energiatermelés nem biztonságos, elavult, és gazdaságilag sem kifizetődő. Az előállítás után maradt radioaktív hulladék tárolása költséges,⁶ az uránbányászat pedig maga is fosszilis energiát vesz igénybe, ami szén-dioxid-kibocsátást idéz elő, és így a környezetre romboló hatást gyakorol. Az emberek biztonságérzetét is rontja, ha atomerőművet építenek vagy tartanak fenn az országukban. Figyelemreméltó például, hogy Németország, amely korábban élen járt Európában az atomenergia-felhasználásban, úgy döntött, hogy 2022-ig leállítja atomerőműveit, és a megújuló energiaforrásokra helyezi a hangsúlyt áramtermelésében.⁷

Az elavultság problémája valóban fennáll, hiszen a világon átlagosan 26 évesek az atomerőművek. Ez főként a költségeknek tudható be, hiszen új atomerőművet felépíteni jelenleg a legdrágább állami beruházások közé tartozik. Egy legújabb generációs atomerőmű építési és üzembe helyezési költsége 5335 dollár per kilowatt. Összehasonlításképpen: egy szénrel vagy földgázzal működő erőmű mindössze 2000 dol-

lár per kilowatt befektetett tőkét igényel. Továbbá számolni kell a nyersanyag beszerzésének költségével is, ami a nukleáris energiánál kétségtelül állandó és alacsony, azonban a szél-, a nap- és a vízenergiánál ez a szám nulla.⁸

Negatívum tehát, hogy gazdaságilag sem feltétlenül éri meg atomerőművet építeni. Mint láttuk, már az építés és üzembehelyezés is drága, a fenntartás pedig kétszer vagy háromszor költségeesebb, mint bármely más energiatermelési forma esetében. Az ilyen üzemek ugyanis nagyon sok jól képzett szakembert igényelnek, és a karbantartás, az új eszközök vásárlása vagy cseréje is sokkal drágább, mint máshol.⁹

Szorosan kapcsolódik a gazdaságosság problémájához az is, hogy az urán fogyóban van. Az atomerőműveknek a Nemzetközi Energia Ügynökség és a Nukleáris Energia Ügynökség által javasolt építési üteme – annak érdekében, hogy 2050-re átvegyék a világ áramtermelésének 24%-át – valószínűleg elérhetetlen. Ennek oka, hogy a megnövekedő kereslet miatt várhatóan megnő az urán ára is, így még gazdaságtalanabb lesz az előállítandó energia, az uránérc-lelőhelyek pedig 50-70 év múlva ilyen fogyasztás mellett kimerülhetnek. Emellett, ahogy már említettem, a bányászat miatt indirekt módon az atomenergiái szektor is szennyezi a környezetet.¹⁰ Az érvek alapján úgy tűnhet tehát, hogy a nukleáris korszak végéhez értünk. A katasztrófa sújtotta Japán mellett Németország és az Egyesült Királyság is fokozatosan építi le atomerőműveit, hogy a fenntartható fejlődés jegyében inkább a megújuló energiaforrásokkal kísérletezzék. Franciaország és Oroszország azonban folyamatosan fejleszt, és úgy tűnik, letette a voksát az atomerőművek mellett. Ebben korábban Kína is partnerük volt, azonban a fukushimai szerencsétlenség után ők is elálltak ettől, illetve törölték számos reaktor-építési projektjüket. A probléma persze az, hogy ennek kompenzálásul ismét a fosszilis energiahordozók után nyúltak, amivel súlyosan károsítják a környezetet.¹¹

Mindent egybevetve mégis hiba volna az atomenergia jövőjéről borús képet festeni. A nukleáris energia igenis fejleszthető, és az 1980-as évek óta már körvonalazódik is egy megoldás: ez pedig a nukleáris fúzió. Ennek lényege, hogy kontrollált környezetben a hidrogén két izotópját, a deutériumot és a tríciumot fuzionálják, így hélium jön létre, és – ami a legfontosabb – 500 megawatt energia. Ez a szám hatalmas: 100 kilogramm deutérium és 300 kilogramm trícium fúziójával annyi energiát nyerhetünk egy év alatt, ami egy hagyományos atomerőműben csak 175 tonna uránnal volna elérhető. A folyamat továbbá rendkívül biztonságos, hiszen túleledés esetén a fúzió megáll, és nem következhet be egy Csernobilhez hasonlítható katasz-

rófa. A fenntartható fejlődésbe a nukleáris fúzió tehát teljes mértékben beilleszthető.¹²

Jelenleg azonban csupán Franciaországban és Japánban létezik ilyen kísérleti erőmű; az első, rendszeresen energiát termelő egység üzembehelyezését pedig a szakemberek 2050 környékére jósolják. Ennek érdekében nemzetközi összefogás jött létre, azonban a magas költségek miatt a folyamat lassan halad. Az együttműködésben részt vesz az Egyesült Államok, Japán, Dél-Korea, Kína, Oroszország és az Európai Unió.¹³

Mint látható, az atomenergia felhasználása valóban kényes téma, és nagyon megoszlanak róla a vélemények. Pozitív és negatív vonásai szinte egyenlő számban vannak. A fejlesztés ugyanakkor lehetséges, bár ehhez további jelentős összefogásra van szükség. Hosszú távon a nukleáris fúzió lehet a megoldás ahhoz, hogy az atomenergia felhasználása a fenntartható fejlődésbe beilleszthető és környezetbarát technológia legyen.

¹ STEVENS, Geoffrey (1997): Nuclear energy and sustainability, Párizs: OECD, 149-150.

² MEZ, Lutz (2012): „Nuclear energy – Any solution for sustainability and climate protection?“, Energy Policy Volume 48, 56.

³ CNN (2010): Loan guarantees pave way for first new U.S. nuclear reactors in years; Elérhető: <http://edition.cnn.com/2010/POLITICS/02/16/obama.jobs/index>. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

⁴ U.S. Energy Information Administration (EIA) (2010): Updated Capital Cost Estimates for Electricity Generation Plants, Washington: EIA, 7.

⁵ International Energy Agency (IEA) and Nuclear Energy Agency (NEA) (2010): Technology Roadmap Nuclear Energy. Paris.

⁶ Atomenergia info (2017): Radioaktív hulladékok kezelése.

Elérhető: http://www.atomeromu.hu/hu/Documents/Radioaktiv_hulladekok.pdf. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

⁷ Atomenergia info (2017): Kezdődik az atomerőmű leszerelés Németországban, Elérhető:<http://atomenergiainfo.hu/atomenergetika-a-vilagban/kezdodik-az-atomeromu-leszerese-nemetorszagban>. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

⁸ U.S. Energy Information Administration (EIA) (2010), 7.

⁹ MEZ (2012), 60.

¹⁰ MEZ (2012), 61.

¹¹ MEZ (2012), 57.

¹² FIORE, Karine (2006): „Nuclear energy and sustainability: Understanding ITER.“ Energy Policy, Volume 34, Issue 17, 3337.

¹³ FIORE (2006), 3338.

Kopitkó Szilvia
Nemzetközi Tanulmányok BA

/ Földanya megmentése: a fenntartható fejlődés a Gaia-elmélet tükrében

Modern világunk egyik legtöbbet hallott, legdivatosabb kifejezése a fenntartható fejlődés. De mit is takar, kinek a fenntartható fejlődését? Az emberiségét, természetesen. Biztosítani a fejlődést a jelen szükségleteinek ellátásával úgy, hogy az utánunk jövő generációk számára is egy élhető világot hagyjunk hátra. De lehetséges-e ez egyáltalán?

A fenntartható fejlődés fogalma az antropocentrizmusban gyökerezik,¹ vagyis az embert helyezi a központba. A természet csak mint környezet jelenik meg, amit az ember kedve szerint irányíthat és kihasználhat. Ez a filozófia egészen Descartes-ig² nyúlik vissza, és a jelenlegi nyugati társadalmat azóta is jellemzi. Az ember mindig is használta a természetet a saját javára, de mára ez olyan mértékig fajult, hogy kérdésessé vált, mennyi ideig bírja még a Föld a kizsákmányolást.

A humanista ökológiában a környezetvédelem annyit tesz, hogy az ember azért óvja meg a körülötte lévő világot, mert felismeri, hogy enélkül ő sem létezhetne. Az utilitarista elven alapuló ökológia³ egy lépéssel tovább megy, azt hirdeti, hogy a károk minimalizálására és a jólét illetve a haszon maximalizálására kell törekedni. Már nem csak az emberi érdekek veendő figyelembe, hanem az állatoké is, és minden olyan lényé, amely képes fájdalmat érezni. Az ebből a felfogásból eredő ún. állatfelszabadítási mozgalom képviselője pl. Henry Salt és Peter Singer. Az igazi poszthumanizmus, vagy ha úgy tetszik *antihumanizmus*, a posztmodern radikális ökológiáfelfogásával, a mélyökológiával (deep ecology) jön el. Ez abban különbözik a felületi ökológiától (shallow ecology), hogy az előbbivel ellentétben az ember helyett a természetet állítja középpontba. Szakít tehát az antropocentrizmus hagyományával, ezen túlélve ökoцентриkussá válik.⁴ Jogokat követel a természetnek,

beleértve minden élő és élettelen természeti formát – állatokat, növényeket, köveket is. A természet nem csupán az embert körbevevő színtér – fontos a természet szó használata a környezet szó ellenében –, hanem egy önmagában is értékkel bíró entitás. Holista szemléletmódja szerint az ökoszférát mint egészet kell figyelembe venni és védeni. Ezt a felfogást jól példázza a James Lovelock által megalkotott Gaia-elmélet. Az elmélet a Földet mint összetett, önszabályozó rendszert határozza meg, mely magába foglalja a Föld bioszféráját – élő organizmusok összességét –, felszínét, óceánjait és légkörét, és melynek célja az élet számára az optimális körülmények fenntartása.⁵ Ezt a rendszert, a Föld legnagyobb élőlényét nevezte el – a görög földistennő után – Gaiának, ami gyakorlatilag a bioszféra antropomorfizációja (megszemélyesítése) egy jóságos Földanya képében. Gaia létezésére a földi éghajlat a legmeggyőzőbb bizonyíték. Az éghajlat végig, az élet kialakulásától fogva szinte állandó, a jelenlegihez hasonló hőmérsékletű volt, tehát az élet számára mindvégig alkalmas. Pedig 3,5 milliárd éve a napsugárzás ereje 30%-kal gyengébb volt a mostaninál, ami fagyos állapotokat eredményezett volna. Ebből arra következtethetünk, hogy a megfelelő hőmérsékleti viszonyokat maga Gaia tartotta és tartja fent mindmáig.⁶ Ez pont az ellenkezője annak a hagyományos felfogásnak, miszerint az élet létrejötte után alkalmazkodott a környezethez, és a kettő között nincs kapcsolat. A feltételezésre 2008-ban az antarktiszi jégminták gázainak elemzése szolgáltatott bizonyítékot, alátámasztva az önszabályozás meglétét.⁷

Ha képesek vagyunk a posztmodern által elérni kívánt szemléletváltásra, és a mélyökológia természetközpontú világnézetéből indulunk ki, felmerül a kérdés, hogy így van-e értelme

fenntartható fejlődésről beszélni. Hiszen az ember csak egy a bioszférát alkotó számos állatfajból, nincs kiemelt szerepe. Sőt a természet több értékkel rendelkezik, mint az emberiség, hiszen „a természet meglehet az emberek nélkül, de az ember nem élhet természet nélkül.”⁸ Vegyük hát végig – Lovelock érvelésén és a Gaia-elméleten keresztül –, milyen szempontokból támadható a fenntarthatóság ideológiája! Először is fontos leszögezni, hogy az emberiség létezése fontos Gaia számára, de nem fontosabb, mint magának az életnek a megőrzése és továbbvitele. Arra a kérdésre, hogy létezik-e a fenntarthatóság, Lovelock egyértelmű és kétségbefejtő válasza: a mostani világunk ilyen formában semmiképp nem tartható fent. A fenntarthatóságot alternatív gyógymódnak tartja egy halálos betegség kezelésére, abban az értelemben, ahogyan az a diagnózison és bizonyítékokon alapuló orvostudományt kívánja helyettesíteni.⁹ A Földet sújtó betegséget pedig polyantronemiának, azaz emberi túlszaporodásnak nevezi.¹⁰ A túlnépesedés tehát a probléma gyökere: 7 milliárd¹¹ ember eltartása a jelenlegi kényelmes és pazarló módon egyszerűen túl sok a már amúgy is meggyengült Földnek. A következmények: a klímaváltozás nyomán szárazság, hőmérséklet-növekedés, a tengerszint emelkedése, a légkör összetételének megváltozása, a tengerek elsavasodása, mindezek következtében élelmiszer- és vízhány fog kialakulni, háborúk és menekültek áradata várható.¹² A folyamat megállíthatatlannak látszik, a fenntarthatóság által előírt cselekvési tervekkel legalábbis. Létezhet néhány radikálisabb, a Föld állapotának megváltoztatására irányuló ún. bolygómérnöki beavatkozás, melyekkel lassítható nagyon kockázatosak, hiszen nem tudhatjuk biztosan, hogy a rendszer egésze hogyan reagál majd rá. A mezőgazdaságban keletkező hulladék faszénné alakítása és a föld mélyére temetése realizitkus javaslatnak tűnik, mivel így ez a szénmennyiség nem jutna vissza szén-dioxidként a levegőbe. Vagy szén-dioxid kivonása közvetlenül a légkörből, ez esetben viszont problémás annak elhelyezése, mivel föld alá temetése kockázattal jár. Lovelock személyes javaslata – Chris Rapley-vel – egy függőleges csőrendszer elhelyezése az óceánban, mely a felszínre hozná a lenti, tápanyagdúsabb vizet, segítve így az algaképződést – az algának a fotoszintetizációban és a CO₂ megkötésében van szerepe.¹³ A 2015-ben elfogadott fenntartható fejlődési célok közt meghatározták a szén-dioxid csökkentését. Ennek megvalósítása több szempontból is akadályba ütközik. A Földön élő 7 milliárd ember háziállataival együtt pusztán a kilégzésükkel a szén-dioxid-kibocsátás 23%-ért felel. Ha ehhez hozzáadjuk az élelmiszertermelés során keletkezett gázokat, ez az érték közel

50%-ra emelkedik. Ha pusztán az életünk fenntartása ennyi szén-dioxid-kibocsátással jár, problémás ennek csökkentése.¹⁴ Ha a fosszilis energiahordozók felhasználásának csökkentésével mérsékelnénk a szén-dioxid-kibocsátást, akkor a légkörből eltűnne az ott jelenlévő, nagyrészt az autókból és az ipari szennyezésből származó aeroszol, amely viszont szerepet játszik a globális felmelegedés enyhítésében azáltal, hogy a napsugárzás egy részét visszaveri, így a hőmérséklet emelkedne.¹⁵ Ebből látszik, hogy a Földet mint sajátos rendszert kellene figyelembe venni, és nem külön szaktudomány-területekre bontani és úgy tanulmányozni, hiszen a Gaia-hipotézis holisztikus jellegéből fakadóan az egész több, mint a részek összessége. Felelőtlenség olyan politikai cselekvési programokat évekkel előre meghatározni és elfogadni, amelyek mérések helyett modellekre támaszkodó előrejelzéseken alapulnak és ennél fogva nem megbízhatóak – állítja Lovelock. Az IPCC¹⁶ tudósainak előrejelzései egyenletes szén-dioxid-kibocsátás növekedéssel számolnak és egyenletes hőmérséklet- és tengerszint emelkedést jósolnak. A valóságban azonban mind a hőmérséklet, mind a tenger szintje a vártnál gyorsabban nő, főleg a tengerszint emelkedése kétségbefejtő – 1,6-szor volt gyorsabb a növekedés a vártnál. Ugyanezen tudósok a Jeges-tenger jégmennyiségének csökkenését is jócskán alábecsülték.¹⁷ Lovelock a saját elméletét felhasználva másfajta modellt alkalmaz, és a klímaváltozás másféle kimenetelét jósolja. Eleinte csak fokozatos, csekély mértékű hőmérséklet-emelkedés várható, majd egy átmeneti hűvösebb időszakot követően hirtelen 5 °C-os emelkedés történik, a rendszer pedig ezen a megemelkedett hőmérsékleten stabilizálódik.¹⁸ Ezenkívül előre nem látható események – emberi beavatkozások, az ökoszisztéma reakciója és természeti katasztrófák (pl. vulkánkitörés) – okozhatnak hirtelen változásokat.

Azért is elhibázott dolog cselekvési ütemterveket elfogadni, mert ezek politikai és gazdasági érdekeken és konszenzuson alapulnak. A bírálat elsődleges forrása a politikai konszenzus rákényszerítése a tudományra, mely így megalkuvóvá válik. Sokszor a tudományos adatokat, jelentéseket a politika tompítja és cenzúrázza. Lovelock szerint ez a helyzet áll fenn a megújuló energiaforrásokat illetően is. Ezek elterjesztése néhány ország és gazdasági csoport érdeke, mert profitot hoznak, de valós megoldással nem kecsegtetnek. A bioüzemanyag csak akkor hasznos, ha újrahasznosított hulladékból készül, de a kifejezetten erre a célra létrehozott ültetvények károsak és az élelmiszertermelés elől veszik el a helyet.¹⁹ A szélenergia szintén nem hatékony, mert nagy területigényű és nem alkalmas állandó energiaellátásra. Az idő nagy részében (75%-ban) nem úgy fúj a szél, hogy az felhasználható legyen, ezért egy

erőművel kell kiegészíteni a kieső elektromosság pótlására. Az erőmű pedig, mivel fosszilis tüzelésű, ugyanúgy szennyezi a levegőt, tehát nem értünk el semmit. Az egyetlen valóban tiszta energiaforrás a napenergia, de nem a napelemes megoldás – amely nem túl hatékony –, hanem a naphőenergia. Ebben az esetben a sivatagokban elhelyezett tükrök által, a begyűjtött napfény hőjéből generálnak elektromosságot. Ez a módszer a jövőben biztosíthatná az energiát, de jelenleg nagyipari alkalmazása még nincs gyakorlatba ültetve.²⁰ Lovelock egyértelműen arra hajlik, hogy a nukleáris energia az egyetlen tényleges alternatíva a szennyező fosszilis üzemanyagok helyett. Ez a legolcsóbb, legmegbízhatóbb és legbiztonságosabb energiaforrás, mivel egyáltalán nem bocsát ki szén-dioxidot, a balesetek pedig nem gyakoriak. Szerinte a zöldek által hangoztatott veszélyek túlzóak és alaptalanok, a társadalmi ellenszenv az ő hazugságainak és a szén-, gáz- és olajipar lobbijának eredménye.²¹ Ezenkívül úgy véli, az erőművekből származó radioaktív sugárzás elhanyagolható, mivel a környezetünkben természetes úton is jelen van.

Az ipari környezetszennyezés súlyos, de nem a legsúlyosabb probléma. A szennyezés az élet szükségszerű velejárója, a legtöbb szennyezőanyag a természetben is megtalálható. Az ipari szennyezés elsősorban a nagy városi körzeteket érinti, de mégsem ezek a legsérültebb területek, hanem a trópusi övezetek. Ez a terület Gaia és az ökoszisztéma túlélésének szempontjából létfontosságú, ám az erdőirtás és a helytelen kezdetleges technikával való gazdálkodás tönkretette, sokkal nagyobb pusztítást végezve, mint a fejlett vidékeken.²² Az egyre növekvő né-

pesség etetésére egyre nagyobb területeket vonnak művelés alá, így az erdőirtás és maga a mezőgazdaság is akkora hatással bír a globális felmelegedésre nézve, mint a fosszilis energiahordozók használata. Ezt az ütemet – az egyik legzöldebb cselekedetnek tekintett – faültetéssel sem lehet pótolni. Ez azért sem jó megoldás, mert az elültetett fákból nem lesz automatikusan ökoszisztéma, és nem válnak ellenállóvá a klímaváltozással szemben. Így nagyobb kárt teszünk, mint ha visszaadtuk volna a területet Gaiának, hogy ő népesítse be újra.²³

Ha nem fordítható vissza a folyamat, akkor milyen jövő vár hát az emberiségre? A pesszimista felfogás szerint a bolygó olyan mértékben károsodni fog, hogy néhány mikrobát és baktériumot leszámítva alkalmatlan lesz az életre. Ezek pedig nem lesznek elegendőek a bioszféra egészének fenntartásához, és Földünk a Marshoz vagy Vénuszhoz hasonló halott bolygóvá válik. Az optimistább verzió szerint a körülmények mostohák lesznek, de nem lehetetlen a túlélés az emberiség és vele a földi élet, Gaia számára. Az emberiség lélekszáma jelentősen le fog csökkenni, és a Föld egy forróbb állapotba kerül majd, de lesznek olyan térségek – elsősorban az északi területek – melyeket a klímaváltozás és a tengerszint emelkedése kevésbé érint. Itt a civilizált kultúra továbbélése lehetséges lesz, és utódaink képesek lehetnek majd rá, hogy szorosan együttműködve éljenek Gaiával.

Ezt jósolja nekünk James Lovelock, és tanácsolja, hogy alkalmazkodjunk majd a megváltozó körülményekhez, de mindekelőtt fogadjuk el, hogy nem lesz mód a mostani kényelmes élethez való visszatéréshez.

Szabó Mátyás

Nemzeti Köszolgálati Egyetem

Nemzetközi közszolgálati kapcsolatok MA

/ Fenntarthatóság a Laudato si' enciklikában és a Párizsi Klímaegyezményben

A fenntarthatóság fogalma, a Laudato si'¹ és a Párizsi Klímaegyezmény² alkotta háromszög tartalmi vizsgálatát érdemes egy negatív összehasonlítással kezdeni. A két utóbbi dokumentum közötti egyik összekötő kapocs ugyanis az, hogy egyikük sem tartalmazza a fenntartható fejlődés definícióját, ahogyan egyébként az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezménye³ és annak 1997-ben elfogadott Kiotói Kiegészítő Jegyzőkönyve⁴ sem.

Felmerül tehát a kérdés: hogyan határozhatjuk meg a fenntarthatóságot mint a vizsgálódás fő tárgyát, illetve az hogyan, milyen minőségben jelenik meg a különböző elképzelésekben?

A fogalmi magyarázattal ennek a kötetnek több írása is foglalkozik, így jelen tanulmányban elegendő annyit leszögezni, hogy a fenntarthatóság legtöbbet és legáltalánosabban idézett definíciója az 1987-ben a Brundtland Bizottság által kiadott ENSZ-jelentésben található: „kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy a jövő generációk saját szükségleteik kielégítésére irányuló képességeit terhelné.”⁵

Sok más dokumentum mellett egy későbbi ENSZ-jelentés, a World Summit Outcome 2005 három kulcsfontosságú aspektusból tárgyalja a fenntartható fejlődés fogalmát: a gazdasági fejlődés, a társadalmi fejlődés és a környezetvédelem szempontjából.⁶ Mivel a Párizsi Klímaegyezmény az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentését célozza elsődleges prioritásként, a Laudato si' enciklikával kapcsolatos legfontosabb közös mezsgyéjét a környezetvédelem területén találjuk.

A Laudato si' és a környezetvédelem közös vonatkozásait már egy korábbi kiadványunk is tárgyalta,⁷ ezért a témára ebben a tanulmányban elsősorban a Párizsi Egyezményt vizsgálva

koncentrálok. Tartalmi összecsengésük mellett a két dokumentum létrejötte is mutat kapcsolódási pontokat. A Laudato si' Ferenc pápa pontifikátusának második enciklikája,⁸ amely 2015. május 24-én jelent meg, és a társadalmi igazságosságra, azon belül korunk égető ökológiai kérdéseire hívta fel a figyelmet; a Párizsi Klímaegyezmény pedig az Egyesült Nemzetek égisze alatt 1992-ben Rio de Janeiróban alapított Éghajlat-változási Keretegyezmény (UNFCCC) 21. konferenciáján, Párizsban létrehozott megállapodás, amelyben a résztvevő államok az üvegházhatású gázok kibocsátását szabályozták 2015 decembereében. Időben és logikailag tehát a Párizsi Egyezmény a Laudato si' után következik, amely természetjogi és erkölcsi alapokat nyújt a kérdés tárgyalásához.

Bár azt nem tudhatjuk, hogy a tárgyalásokban ténylegesen mekkora szerepet játszott, vagy volt-e egyáltalán szerepe az enciklikának, annak 5. fejezetét vizsgálva annyi biztosan elmondható róla, hogy megszólítja a politikai döntéshozókat és a tudomány képviselőit, akiknek az Egyház nem akar a helyébe lépni, ám becsületes és átlátható vitát vár tőlük. A többi fejezettel együtt a Laudato si' emlékeztet rá, hogy a Föld az emberiség közös öröksége, amelynek gondozása közös felelősség. A Párizsi Egyezmény létrejöttéhez Ferenc pápa nemcsak enciklikájával és egyházi útmutatással kívánt hozzájárulni, de nyílt és aktív diplomáciai tevékenységet is kifejtett. A Szentszék külpolitikájában az egyházfő és az Államtitkárság kulcsszerepet játszik: a pápa klasszikus diplomáciai eszközökkel, közleményekkel, érdekek és hatalmak közötti közvetítéssel,⁹ vagy akár nemzetközi konferenciákon való részvétellel is alakítóává válhat a nemzetközi kapcsolatoknak.¹⁰ A Klímaegyezmény megszületése előtti hónapokban Ferenc pápa

¹ FERRY, Luc (1994): Új rend: az ökológia. Budapest: Európa Könyvkiadó, 125-127., Elizabeth de Fontenay: Az állatnak nincsen értelme c. cikke alapján.

² FERRY (1994), 79-82.

³ Utilitarizmus: olyan etikai elmélet, amely szerint az igazságosság mércéje a legnagyobb szám legnagyobb boldogsága.

⁴ FERRY (1994), 32-35.

⁵ LOVELOCK, James (1990): Gaia, a földi élet egy új nézőpontból. Budapest: Göncöl Kiadó, 31 és 201; LOVELOCK, James (2010): Gaia halványuló arca, utolsó figyelmeztetés. Budapest: Akadémiai Kiadó, 200.

⁶ LOVELOCK (1990), 40-41.

⁷ LOVELOCK (2010), 136.

⁸ FERRY (1994), 171.

⁹ LOVELOCK (2010), 65.

¹⁰ LOVELOCK (2010), 184.

¹¹ 2009-es adatok szerint 6,8 milliárd fő. A legelső, 1979-es Gaia-kötet megjelenésekor még csak 4,4 milliárd fő, de már ekkor is a túlnépesedést tartotta a legfőbb problémának.

¹² LOVELOCK (2010), 184.

¹³ LOVELOCK (2010), 121-125.

¹⁴ LOVELOCK (2010), 67.

¹⁵ LOVELOCK (2010), 52-53.

¹⁶ Intergovernmental Panel on Climate Change, azaz Éghajlat-változási Kormányközi Testület

¹⁷ LOVELOCK (2010), 42-45.

¹⁸ LOVELOCK (2010), 49-52.

¹⁹ LOVELOCK (2010), 28.

²⁰ LOVELOCK (2010), 88-89. és 105-107.

²¹ LOVELOCK (2010), 89-99.

²² LOVELOCK (1990), 146-149.

²³ LOVELOCK (2010), 122-123.

diplomáciai téren is aktív tevékenységet folytatott, valamint beszédeiben is gyakran hívta fel a figyelmet a környezetvédelemre és a fenntarthatóságra. Ezek közül a legjelentősebbek a 2015 szeptemberében tett amerikai látogatásához köthetők, amelynek során Barack Obama elnökkel is találkozott,¹¹ illetve részt vett és fel is szólalt az ENSZ Közgyűlésén.¹² (Az Egyesült Államok illetve Kanada kulcsfontosságú tényező a kérdésben, ugyanis az 1997-es kiotói megállapodásból mindketten kihátráltak.) Bár a Szentszék nemzetközi ügyekben általában óvatosságot nyilatkozik meg, a fenntarthatóság és a klímavédelem egy olyan területnek bizonyult, ahol Ferenc pápa hallatta a hangját és konkrét diplomáciai lépéseket is tett.

A fenntartható fejlődés és a környezetvédelem gondolata fellelhető a Laudato si' és a Párizsi Egyezmény gyökereiben, szellemi forrásaiban és intézményes előzményeiben is. Ferenc pápa enciklikájával egészen Assisi Szent Ferencig nyúl vissza, nemcsak a szociális érzékenység fontosságát exponálva, hanem a teremtett világ szakrális mivoltát is hangsúlyozva. Mindezt Földünket egy édesanyához hasonlítva teszi. A Föld-Anyra hasonlat egyébként megjelenik a Párizsi Egyezményben is: a bevezető rész tizenharmadik gondolata az ökoszisztémák sérthetőségének biztosításával foglalkozik, ahol szó szerint a „Mother Earth” kifejezés szerepel. Azonban találunk más kapcsolódási pontokat is az Egyház és az ENSZ között. Ferenc pápa utal VI. Pál pápára is, aki szintén felszólalt a környezeti problémákkal kapcsolatban, sőt az ENSZ Élmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete¹³ előtt is felhívta a figyelmet egy ökológiai katasztrófa bekövetkezésének lehetőségére, illetve arra, hogy az emberiség magatartásának sürgősen változnia kell. Ferenc pápa utal Szent XXIII. János pápa 1963-as Pacem in terris enciklikájára is,¹⁴ ahogyan rávilágít arra is, hogy az ökológia az elmúlt évtizedekben minden elődjének pontifikátusa alatt téma volt. Így megemlíti Szent II. János Pál pápa Redemptor Hominis enciklikáját¹⁵ és aggodalmát a Földet az emberi fogyasztásnak alárendelő magatartás miatt; továbbá XVI. Benedek pápa gondolatát is, miszerint az emberiség a társadalmi és a természeti környezetnek is károkat okoz, amikor megfeledez az arról, hogy „az ember nem önmagát létrehozó szabadság.”¹⁶ Végül érdemes megemlíteni, hogy a megosztottság ellenére a katolikus és az ortodox kereszténység nézőpontja is egybecseng: ezzel kapcsolatban a pápa Bartolomaiosz moszkvai pátriárka 1997-es beszédét idézi, amelyben a keleti keresztény egyház vezetője azt hangsúlyozza, hogy bármilyen kis környezeti kárt okozunk, ezzel a teremtés elcsúfításához járunk hozzá, és kiemeli a problémák lelki és etikai gyökereinek vizsgálatát a pusztán technikai szempontok helyett.¹⁷

A Párizsi Egyezmény inkább intézményes és a nemzetközi jog fejlődéséhez kapcsolódó utalásokat fogalmaz meg. Az Egyezmény legjelentősebb előzménye és egyben kerete az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezménye, amelynek alapelveit a Párizsi Egyezmény közvetetten magáénak tekintí, így utal az ENSZ Emberi Környezetről szóló 1972-es jelentésére,¹⁸ a Második Éghajlati Világkonferenciára,¹⁹ az Egyesült Nemzetek Chartájára,²⁰ a Durban Platformra,²¹ az ózonréteg védelméről szóló 1985. évi Bécsi Egyezményre, a Meteorológiai Világszervezet²² tevékenységére és az ENSZ Környezeti Programjára,²³ valamint számos más közgyűlési határozatra,²⁴ kitérve egyúttal a fejlődő országok nehézségeire és a szegénység pusztító hatására is, megállapítva, hogy a klímaváltozás az emberiség közös ügye.

Ami a Párizsi Egyezmény érdemi, tartalmi részét illeti, az leginkább a Laudato si' „A vallások, párbeszédben a tudományokkal” című V. fejezetével mutat analógiákat, amely a nemzetközi közösséget szólítja meg. A Laudato si' első négy fejezete inkább leíró, értékelő jellegű; útmutatásokat, normatív részeket inkább az utolsó két fejezet tartalmaz, amelyek közül az említett V. fejezet a nemzetközi közösséget, a politikai, gazdasági és tudományos szférát szólítja meg, míg az enciklika „Nevelés és ökológiai spiritualitás” című VI. fejezete az emberiség pasztorációjának tekinthető: az emberiséghez az egyének szintjén szól, minden egyes embert az élet- és gondolkodásmódja megváltoztatására buzdítva.

Mindkét dokumentum elfogadja és ki is nyilatkoztatja az emberiség felelősségét a környezet iránt. Azonban míg ez Ferenc pápánál egy vallásos természetjogi felfogásban jelenik meg – vagyis abban, hogy az emberiség mint a teremtett világ része elsősorban Istennek tartozik egy magasabb rendű felelősséggel, amelynek a pápa személyes morális vetületeire is próbál rávilágítani –, addig a Párizsi Egyezményben végszükségben egy harmadik generációs jog jelenik meg, amelynek immans alanya az emberiség, annak is a jövőendő generációi. További párhuzamként a szolidaritás elemét fedezhetjük fel az országok és érintett területek észak/dél, fejlett/fejlődő tengelye alapján. Ez a méltányossági elem az Egyezményben történelmi okokból és a ma is fennálló egyenlőtlenségből fakad, vagyis abból, hogy a fejlett országok korábban károsították a környezetet, illetve napjainkban is globális egyenlőtlenségeket okoznak, s ezért kötelességük szolidaritást vállalni a fejlődő országokkal és térségekkel. Ferenc pápa ezzel kapcsolatban az enciklika II. fejezetben kifejti, hogy Isten az egész emberi nemnek adta a Földet, és a természeti környezet olyan közjó, amely az egész emberiség közös öröksége.²⁵ Majd, miután pozitív példaként hozta fel a Riói Konferenciát

(167. pont), az 1972-es Stockholmi Nyilatkozatot (167. pont), a veszélyes hulladékok ellenőrzésére megkötött 1989-es Bázeli Egyezményt (168. pont) és a vadon élő állatok védelméről szóló 1973-as Washingtoni Egyezményt, a pápa hangoztatja a nemzetközi fellépés szükségességét (170. pont). Figyelmeztet ugyanakkor a nemzetközi fellépés veszélyeire is, vagyis arra, hogy helytelen, ha az intézkedések azon fejlődő országokra róják a terheket, amelyek inkább elszenvető alanyai a környezetkárosításnak és a globális egyenlőtlenségnek (170. pont). A fejlődő országoknak elsősorban szociális intézkedésekkel, illetve a korrupció felszámolásával és a kiváltságosok fogyasztásának mérséklésével kell hozzájárulniuk a környezet megóvásához, a korábban a bolygó károsításának árán fejlődő gazdag országoknak pedig ehhez technológiai és egyéb segítséget kell nyújtaniuk (172. pont).²⁶ Vagyis Ferenc pápa szerint olyan globális válasz szükséges, amelyben összekapcsolódik a szegények segítése és a környezetkárosítás mérséklése (175. pont).

Az Egyezmény alapján a fejlett és a fejlődő országok is „Nemzetileg Meghatározott Hozzájárulást” (Nationally Determined Contributions) tesznek,²⁷ amelyeket összesítve további tárgyalások során alakul majd az arányosított végeredmény. A fejlődő országok szerepével kapcsolatban persze jogosan merül fel, hogy például Brazília és Kína milyen alapon szerepelnek a rászorulóknak között.

Az Egyezményben számszerűsítéseket kevésbé találunk, a 2. cikk célként megfogalmazza, hogy a felek:

- a) a globális felmelegedés mértékét az iparosodást megelőző szinthez képest 2 °C alatt tartják, és hosszú távon igyekeznek azt 1,5 °C alá szorítani,
- b) az élelmiszerellátás biztonsága érdekében csökkentik az üvegházhatású gázok kibocsátását, és növelik a klímaváltozás hatásaival ellentétes folyamatokhoz való alkalmazkodóképességüket,
- c) pénzügyi keretet biztosítanak az alacsony üvegházgázkibocsátást és a klímavédelmet célzó fejlesztéseknek.

Az Egyezmény 2020-tól lép életbe, és az a) pontban megfogalmazott cél teljesítésének kötelezettségét globálisan vállalja, vagyis a feleknek együttesen kell a célokat elérniük, az arányokról pedig a nemzeti hozzájárulások alapján zajlanak majd további tárgyalások. A Párizsi Egyezmény tehát inkább

egyfajta keretet és menetrendet vázol fel, mintsem végső megoldást adna. Ezen a ponton találunk eltéréseket a Laudato si' enciklikával, hiszen Ferenc pápa olyan megállapodást sürgetett, amely lehetővé tette volna a nemzetközi közösség számára a rendelkezések végrehajtását és azok elmulasztásának szankcionálását (173. pont). Az enciklika azon intelmeinek azonban, amelyek a döntéshozókat tisztességes párbeszédre és vitára buzdítják, az Egyezmény tökéletesen megfelel, hiszen tulajdonképpen egy minimumot alkot meg, és a további tárgyalások kereteit szabja meg. Tegyük hozzá ehhez, hogy az Egyezmény létrejötte korántsem volt magától értetődő: az 1997-es Kiotói Jegyzőkönyvet például az Egyesült Államok nem írta alá, és Kanada is kihátrált belőle, ahogyan a 2009-es Koppenhágai csúcs kudarca is mindmáig fájó pont,²⁸ de jelenleg is bizonytalan több megállapodás ratifikálása, mint például a fejlett és a fejlődő országok arányos hozzájárulását rendezni kívánó 2012-es Dohai Konferencián kezdeményezett megállapodás is.²⁹

A párbeszéd előtérbe helyezésén túl az Egyezmény technológiai együttműködést, technológiaátadást és kapacitásbővítést is biztosít a fejlődő országoknak, viszont több eltérést is mutat az enciklikától néhány további tekintetben. Az Egyezmény ugyanis az említett nem-piaci mechanizmusok és támogatások mellett a piaci mechanizmusoknak is teret enged, ami ellen Ferenc pápa felszólalt, amikor az emissziós kvótákat – amelyek egyébként valóban nyújtanak némi rugalmasságot a kitűzött célok teljesítéséhez – csupán kibúvónak, a környezetszennyezést relativizáló tényezőnek nevezte (173. pont).

A Klímavédelmi Keretegyezmény majd negyed évszázad után még mindig messze áll a megvalósulástól. Kétségtelen siker, hogy két országot (Szíriát és Nicaraguát) kivéve minden állam csatlakozott hozzá, illetve a Kiotói Egyezményt alá nem író Egyesült Államok az elnökválasztást követően³⁰ továbbra is tagja az Egyezménynek. Azonban az érdemi tárgyalások és érdekütközések csak ezután következnek majd. A Párizsi Egyezmény csupán egy kezdet, egy kinyitott kapu, amely iránymutatásaival a nemzetállamokra ruhazza a cselekvés és döntés lehetőségét, egyben köteletségét is. Ferenc pápa enciklikája tehát az Egyezmény létrejöttét követően sem veszített aktualitásából, a következő évtizedeken és lépcsőfokokon is várhatóan tovább fogja kísérni azt.

¹ A Vatikán hivatalos oldala (2015): A „Laudato si'” enciklika. Elérhető: https://w2.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.

² United Nations Treaty Collection (2016): A Párizsi Egyezmény. Elérhető: https://treaties.un.org/doc/Treaties/2016/02/20160215%2006-03%20PM/Ch_XXVII-7-d.pdf. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

³ Az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezmény oldala (1992): United Nations Framework Convention on Climate Change. Elérhető: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

- ⁴ Az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezmény oldala (1997): Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. Elérhető: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.
- ⁵ UN Documents (1987): Report of the world commission on environment and development: Our common future. Elérhető: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.
- ⁶ UN Documents (2005): 60/1. 2005 World Summit Outcome. Elérhető: <http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.17.
- ⁷ Dörkő Nikolett (2016): Ferenc pápa és a környezetvédelem, 30-31. In: Nyirkos Tamás, szerk.: A jó kultúrája Ferenc pápa és a világ kihívásai. Ostrakon HSzKE., Budapest. 2016. Elérhető: http://btk.ppke.hu/uploads/articles/956050/file/pazmany_online_jo_cimer.pdf. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.
- ⁸ Jorge Mario Bergoglio 2013. március 19-én választotta meg a konklávét, azóta Ferenc néven vezeti a Katolikus Egyházat. Bár a XVI. Benedek pápa által megkezdett „négykezes” Lumen Fidei enciklika 2013. június 29-én jelent meg, Ferenc pápa első saját enciklikájának a Laudato si’-t tekinti.
- ⁹ ROTTE, Ralph (2014): Außen und Friedenspolitik des Heiligen Stuhls. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 167.
- ¹⁰ BETHKE, Mathias (2011): Die Außen und Friedenspolitik des Heiligen Stuhls – Ein systematisierender Überblick. Magdeburg: Magdeburger Journal zur Sicherheitsforschung 1. évf. 1. szám, 10.
- ¹¹ A Vatikán hivatalos oldala (2015): Ferenc pápa beszéde a Fehér Házban. Elérhető: http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150923_usa-benvenuto.html. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.
- ¹² A Vatikán hivatalos oldala (2015): Ferenc pápa beszéde az ENSZ Közgyűlés előtt. Elérhető: http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150925_onu-visita.html. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.
- ¹³ Az ENSZ Élelmizésügyi és Mezőgazdasági Szervezetének weboldala. Elérhető: <http://www.fao.org/about/en/>. Utolsó megtekintés: 2017.04.21.
- ¹⁴ A Vatikán hivatalos oldala (1963): „Pacem in terris” enciklika. Elérhető: http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html. Utolsó megtekintés: 2017.04.21.
- ¹⁵ A Vatikán hivatalos oldala (1979): „Redemptor hominis” enciklika. Elérhető: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_04031979_redemptor-hominis.html. Utolsó megtekintés: 2017.04.21.
- ¹⁶ Pope Francis (2015): Encyclical letter Laudato si’ of the Holy Father Francis on care for our common home. Vatican: Vatican Press, 7.
- ¹⁷ Pope Francis (2015), 8.
- ¹⁸ UN Documents (1972): Report of The United Nations Conference on the Human Environment. Elérhető: <http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.spdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.22.
- ¹⁹ Az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezmény oldala (1990): Információk a Második Éghajlati Világkonferenciáról. Elérhető: <https://unfccc.int/resource/csites/senegal/fact/fs221.htm>. Utolsó megtekintés: 2017. április 21.
- ²⁰ United Nations Treaty Collection (1945, június): Charter of the United Nations. Elérhető: <https://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.21.
- ²¹ Az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezmény oldala (2011): A Durban Platform vázlata. Elérhető: https://unfccc.int/files/meetings/durban_nov_2011/decisions/application/pdf/cop17_durbanplatform.pdf. Utolsó megtekintés: 2017.04.22.
- ²² A Meteorológiai Világszervezet weboldala. Elérhető: https://www.wmo.int/pages/index_en.html. 2017. április 22.
- ²³ Az ENSZ Környezetvédelmi Programja weboldala. Elérhető: <http://web.unep.org/>. Utolsó megtekintés: 2017. április 22.
- ²⁴ A teljesség igénye nélkül az Egyezmény említi: a Közgyűlés 1989. évi 44/228, 1988. évi 43/53, 1989. évi 44/207, 1990. évi 45/212, 1991. évi 46/169, 1989. évi 44/206, 1989. évi 44/172 számú határozatát.
- ²⁵ Pope Francis (2015), 68-71.
- ²⁶ Pope Francis (2015), 121-129.
- ²⁷ Az NDC-kről bővebb információ az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezmény weboldalán található. Elérhető: http://unfccc.int/focus/ndc_registry/items/9433.php. Utolsó megtekintés: 2017.04.22.
- ²⁸ Az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezmény weboldala (2009. december): A 15. Klímavédelmi Konferencia vázlata. Elérhető: <https://unfccc.int/resource/docs/2009/cop15/eng/107.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.
- ²⁹ Az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezmény weboldala (2012): A Dohai Konferencia. Elérhetőség: http://unfccc.int/meetings/doha_nov_2012/meeting/6815.php. Utolsó megtekintés: 2017.04.22.
- ³⁰ Sokáig úgy tűnt, hogy az új elnök, Donald Trump kilépteti az Egyesült Államokat a klímaegyezményből.

FELELŐS KIADÓ:
Ostrakon Hallgatói szervezetért Közhasznú
Egyesület

KÉZIRAT LEZÁRVA:
2017. május 8.

ISBN 978-963-12-8952-7

pazmany.ostrakon@gmail.com

OSTRAKON

OSTRAKON